

Soudnictví ve věcech dětí mladších patnácti let

Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 10

LIGA LIDSKÝCH PRÁV

Liga lidských práv je česká nevládní organizace. Liga pro zlepšení kvality života prosazuje v české společnosti lidská práva za pomoci výzkumu, vzdělávání, vedení strategických případů právní cestou, předkládání argumentů a řešení. Liga je členem Mezinárodní federace lidských práv (FIDH) založené v roce 1922 v Paříži.

Liga lidských práv začala v roce 2006 vydávat analytické materiály, které představují reakci na chybějící diskusi a na absenci koncepčních návrhů v oblasti ochrany lidských práv směřujících k nutným systémovým zlepšením. Jejich obsah a forma odpovídají formě dokumentů, které se obvykle v angličtině nazývají „policy papers“. Liga pro ně zvolila název „systémová doporučení“.

Toto systémové doporučení zpracovali Anna Hofschneiderová a Maroš Matiaško.

(C) Liga lidských práv, 2014.

Hlavní cíl:

Poukázat na nedostatky platné právní úpravy soudnictví ve věcech dětí mladších patnácti let, a navrhnout zásady, na základě kterých by měla být postavena nová právní úprava. Doporučení jsou formulována tak, aby byla zachována dostatečná míra obecnosti pro diskusi nad konkrétní podobou případných legislativních změn. Doporučení jsou založena na přístupu, který klade vždy na první místo lidská práva dětí, tak jak byla formulována a tak jak jsou interpretována relevantními mezinárodními orgány, které mají k takové interpretaci mandát.

Klíčová slova:

Spravedlivý proces, zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, restorativní justice, přiměřené úpravy, právo na právní pomoc, výslech dítěte, důvěrník dítěte, nahlížení do spisu, kontradiktornost, doručení usnesení o odložení věci, opravný prostředek, mimosoudní řešení delikvence, probační a mediační služba, sociálně-právní ochrana dětí, důkazní standard, zásada bezprostřednosti, opatření, ochranná výchova.

Seznam použitých zkratk:

ESLP Evropský soud pro lidská práva

Evropská úmluva Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a protokolů na tuto Úmluvu navazujících

Listina úplné znění usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti českého ústavního pořádku

OSŘ zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

NOZ zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

TŘ zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád

TZ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

ZoSPOD zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

ZSM zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže

Obsah

Úvod	4
Principy, na kterých by měl být systém soudnictví ve věcech mládeže vystavěn.....	5
A. Důsledné uplatnění procesních práv dítěte	5
B. Princip přiměřených úprav („reasonable accommodation“)	5
C. Uplatnění zásad restorativní justice.....	6
I. Nedostatečné procesní záruky při podání vysvětlení dítětem mladším 15 let	7
a) Právo na právní pomoc	7
i) Právo na obhajobu dítěte mladšího 15 let v současném systému	7
ii) Otázka souladu s mezinárodním právem lidských práv.....	9
iii) Obligatorní právní pomoc jako záruka ochrany zranitelného dítěte a záruka před špatným zacházením	11
b) Účast třetí osoby při podání vysvětlení.....	12
i) Přibrání pracovníka OSPOD	13
ii) Přibrání třetí osoby a právo na přítomnost specialistů	14
iii) Právo na přítomnost důvěrníka	15
c) Právo rodičů na informace a poučení dítěte	17
i) Právo rodičů na informace a na kontakt s dítětem před podáním vysvětlení.....	17
ii) Absence poučení rodičů dítěte o právech dítěte podávajícího vysvětlení	18
iii) Používání standardizovaných formulářů	19
d) Právo na provedení podání vysvětlení v podmínkách přizpůsobených věku a vyspělosti dítěte	20
i) Místo podání vysvětlení	21
ii) Délka trvání a denní doba podání vysvětlení.....	22
iii) Osoba vyslyšajícího.....	23
iv) Pořízení nahrávky o podání vysvětlení	25
II. Nedostatečné zajištění procesních práv v dalším průběhu předsoudního stadia	25
a) Problém nahlížení do spisu	25
c) Usnesení o odložení věci z důvodu nepřijatelnosti trestního stíhání a problém nedoručení rozhodnutí a chybějící možnost podat opravný prostředek	30
III. Nedostatek mimosoudních způsobů řešení věci	31
a) Absence „odklonů“	31
b) Nesystematické zapojení Probační a mediační služby již v průběhu řízení.....	32
c) Dvoukolejnost systému péče o ohrožené děti	34
d) Návrhová povinnost státního zástupce.....	35
IV. Řízení před soudem pro mládež.....	36
a) Problematika uplatnění zásady bezprostřednosti.....	36
V. Systém opatření podle hlavy III. ZSM.....	38
a) Nedostatek restorativních opatření.....	38
b) Neurčitá délka trvání opatření	40
c) Obligatorní ochranná výchova	41
Závěr	43
Seznam doporučení	44

Úvod

V letošním roce si připomínáme desáté výročí účinnosti ZSM. Cílem tohoto zákona bylo především komplexně upravit problematiku dětí v konfliktu se zákonem, a to v rovině práva hmotného i procesního. Český právní řád se tak vrátil ke koncepci zavedené zákonem č. 48/1931 Sb. z. a n., o trestním soudnictví nad mládeží, který byl v roce 1950 bez náhrady zrušen. Hodnotovým základem nové právní úpravy se pak měl stát koncept tzv. restorativní neboli obnovující justice.

ZSM však nezapře, že se jeho tvůrci zaměřili především na trestně odpovědné pachatele z řad mladistvých. Naopak zcela na okraji zůstala problematika dětí mladších 15 let, ve vztahu k nimž zákon upravuje pouze obecné principy a poté až soudní stadium řízení. Přípravné řízení, tedy stadium řízení, jež je v rukou orgánů činných v trestním řízení, zůstalo opomenuto. V důsledku přijetí ZSM, konkrétně hlavy III., došlo rovněž k vynětí problematiky dětí mladších 15 let podezřelých ze spáchání činu jinak trestného z obecného systému péče o ohrožené děti a vytvoření specializovaného a velmi formalizovaného systému. Na rozdíl od trestního řízení ve věcech mladistvých nebyly v hlavě III. ZSM vytvořeny nástroje a mechanismy, které by umožnily pracovat s dítětem a jeho rodinou již v průběhu řízení o činu jinak trestném, a to ať v průběhu předsoudního stadia řízení¹, tak ani v průběhu řízení před soudem pro mládež. Ani systém opatření, která lze podle hlavy III. ZSM dítěti mladšímu 15 let uložit stále nevytváří dostatečný prostor pro účinnou a flexibilní reakci na protiprávní činnost trestně neodpovědných dětí. Tento nepružný, konzervativní a formální systém, v němž má dítě z procesního hlediska spíše postavení objektu péče, než aktivního subjektu práv, není podle našeho názoru v souladu s Úmluvy OSN o právech dítěte a Evropské úmluvy, ale i z mnoha jiných právně závazných i doporučujících mezinárodně právních dokumentů.²

V následujícím textu podáváme podrobnější přehled jednotlivých problémů systému soudnictví ve věcech mládeže. Logika textu kopíruje průběh řízení ve věci dítěte mladšího 15 let od prvního kontaktu s orgány činnými v trestním řízení, až po uložení opatření soudem pro mládež. V textu jsou rovněž uvedena konkrétní doporučení, která by mohla sloužit jako podklad pro žádoucí diskuzi o budoucí podobě systému soudnictví ve věcech dětí mladších 15 let. Budeme velmi rádi i za další případné připomínky a dotazy, které lze zasílat na tyto emailové adresy: ahofschneiderova@llp.cz, mmatiasko@llp.cz.

Anna Hofschneiderová a Maroš Matiaško
Olomouc, Praha, 2014

¹ O právní povaze předsoudního stadia se vedou spory. Orgány činné v trestním řízení postupují podle ustanovení upravujících přípravné řízení trestní, konkrétně fázi prověřování - § 158 až § 159b trestního řádu. Podle názoru Ústavního soudu však o přípravné řízení trestní nejde, ale naopak se jedná o „nepojmenované předprocesní stadium podle § 90 odst. 1 alinea secunda zákona o soudnictví ve věcech mládeže“ (viz usnesení Ústavního soudu ze dne 11. 4. 2013, sp. zn. II. ÚS 1069/46, a usnesení Ústavního soudu ze dne 19. 2. 2014, sp. zn. I. ÚS 273/14). Podle názoru právníků Ligy lidských práv však tento názor Ústavního soudu nemá oporu v právním řádu a neodpovídá ani běžné praxi. I předsoudní stadium ve věcech dětí mladších 15 let je tak podle nich nutné pojímat jako přípravné řízení trestní, konkrétně prověřování.

² Přehled relevantní mezinárodněprávních dokumentů, přijatých na půdě OSN a Rady Evropy, včetně judikatury ESLP, viz HOFSCHNEIDEROVÁ, A. *Ochrana dětí v konfliktu se zákonem v mezinárodněprávních dokumentech*. Brno: Liga lidských práv, 2014.

Principy, na kterých by měl být systém soudnictví ve věcech mládeže vystavěn

A. Důsledné uplatnění procesních práv dítěte

Vývoj specializovaných systémů soudnictví ve věcech mládeže je doprovázen nikdy neutuchajícím střetem různých právně-filozofických konceptů a teoretických modelů. Dva z těchto modelů lze s určitou mírou zjednodušení označit za základní, nejčastěji diskutované. Jedná se na jedné straně o model sociálně-opatrovnický, tj. silně paternalistický model, který dítě v konfliktu se zákonem vnímá především jako objekt péče, na straně druhé o model justiční, který naopak dítě vnímá jako aktivní, svobodně se rozhodující subjekt, který však za tato svá rozhodnutí musí nést také odpovědnost. S pojetím dítěte jako subjektu práv a povinností poté souvisí též povinnost státu zajistit dítěti v řízení, v němž se o jeho odpovědnosti rozhoduje, odpovídající procesní práva.³

Koncept dítěte jako aktivního subjektu, nadaného vlastními právy, namísto pasivního objektu péče a ochrany, odpovídá i právně-filozofickým východiskům Úmluvy OSN o právech dítěte⁴, byť jistě nelze konstatovat, že je to právě justiční model, který tato Úmluva zakotvuje jako žádoucí. Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, však mají povinnost zajistit, že systém soudnictví ve věcech mládeže, který v rámci své jurisdikce uplatňují, bude v plném souladu se závazky vyplývající z Úmluvy. To mimo jiné znamená i povinnost, že dítě bude mít v řízení o jeho protiprávním činu i dostatečná procesní práva.⁵

B. Princip přiměřených úprav („*reasonable accommodation*“)

Procesní práva, která musí státy v souladu s Úmluvou o právech dítěte dítěti v konfliktu se zákonem zajistit, však podle ustálené judikatury Evropského soudu pro lidská práva nesmí existovat pouze formálně, ale musí být prakticky a účinně uplatnitelná, aby umožnila dítěti se řízení o jeho protiprávním jednání skutečně účastnit.⁶ Povinnost států zajistit skutečnou účast podezřelého dítěte v řízení o jeho protiprávním činu velmi úzce souvisí s principem tzv. přiměřených úprav (angl. „*reasonable accommodation*“).

Princip přiměřených úprav je definován v čl. 2 Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením⁷, v souladu s nímž „*přiměřená úprava znamená nezbytné a odpovídající změny a úpravy, které nepředstavují nepřiměřené nebo nadměrné zatížení, a které jsou prováděny, pokud to konkrétní případ vyžaduje, s cílem zaručit osobám se zdravotním postižením*

³ K jednotlivým modelům systémů soudnictví ve věcech mládeže viz MATIAŠKO, M. Modely systémů soudnictví pre mládež. *Trestněprávní revue*. 8/2011. s. 1-11.

⁴ VÁLKOVÁ, H. In ŠÁMAL, P. et al. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha. C. H. Beck, 2011. s. 3.

⁵ Viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 10 – práva dětí v systému soudnictví ve věcech mládeže, odst. 1.

⁶ Viz *V. proti Spojenému království*, rozsudek Velkého senátu ze dne 16. prosince 1999, stížnost č. 24888/94, odst. 86; *T. proti Spojenému království*, rozsudek Velkého senátu ze dne 16. prosince 1999, stížnost č. 24724/94, odst. 84; *Panovits proti Kypru*, rozsudek ze dne 11. prosince 2008, stížnost č. 4268/04, odst. 67; *Adamkiewicz proti Polsku*, rozsudek ze dne 2. března 2010, stížnost č. 54729/00; *Blokhin proti Rusku*, rozsudek ze dne 14. listopadu 2013, stížnost č. 47152/06, odst. 157.

⁷ Sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 10/2010 Sb. m. s., o sjednání Úmluvy o právech osoby se zdravotním postižením.

uplatnění nebo užívání všech lidských práv a základních svobod na rovnoprávném základě s ostatními“.⁸ Princip přiměřených úprav se přitom jistě neomezuje pouze na osoby s postižením, ale vztahuje se na všechny zranitelné skupiny obecně, tedy i na děti.

I v souladu s tímto principem je nutné, aby řízení ve věcech dětí mladších 15 let bylo uspořádáno takovým způsobem, aby i těmto dětem byla zaručena jejich základní práva, především pak právo na zohlednění jejich nejlepšího zájmu v každé záležitosti, která se jej dotýká, právo na spravedlivý proces a na zvláštní ochranu. Přiměřené úpravy pak musí spočívat především v důsledném zajištění skutečné právní pomoci dítěti, jeho dalších procesních práv, jakož i individualizovaného a přiměřeného zacházení s dítětem, například v průběhu podání vysvětlení, apod. Nezajištění přiměřených úprav přitom samo o sobě zakládá diskriminaci.⁸

C. Uplatnění zásad restorativní justice

Základním právně-filozofickým východiskem i teoretickým konceptem ZSM je model tzv. restorativní justice.⁹ Povinnost uplatňovat ve vztahu k dětem v konfliktu se zákonem v široké míře zásady restorativní justice vyplývá i z Úmluvy o právech dítěte a v ní zakotveného práva dítěte na zohlednění jeho nejlepšího zájmu v každé záležitosti, která je jej dotýká.¹⁰

V teorii neexistuje jednotná definice restorativní justice. Objevují se především dvě různé pojetí, v souladu s nímž je restorativní justice vnímána buď jako proces (tzv. puristické pojetí), nebo jako určitý výsledek (tzv. maximalistické pojetí).¹¹ Všem pojetím restorativní justice je však společné, že protiprávní čin vnímají nikoli jako újmu státu, ale především jako narušení lidské integrity a mezilidských vztahů, na jehož základě dochází na straně pachatele ke vzniku závazků a povinností, z nichž hlavním závazkem je povinnost pachatele dát věci do pořádku.¹² V konceptu restorativní justice dochází k naplňování trestní spravedlnosti za účasti poškozeného, pachatele a členů komunity, kteří usilují o nápravu narušených zájmů, přičemž hlavní důraz je kladen na potřeby poškozeného a odpovědnost pachatele v procesu nápravy.¹³ K tomu se v praxi vytvářejí různé restorativní techniky, přičemž za tři základní lze označit mediaci, rodinnou skupinovou konferenci a kruhy.¹⁴ Uplatnění zásad restorativní justice a využití restorativních technik poté velmi úzce souvisí s mimosoudními řešeními věci a odklony od formálního řízení před soudem.

Koncept restorativní justice však v rámci českého systému soudnictví ve věcech dětí mladších 15 let však zůstal prázdným principem. Řízení ve věcech dětí mladších 15 let je nastaveno velmi formálně a s minimální možností účasti poškozeného, který v podstatě zůstává mimo

⁸ Viz čl. 2 Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením.

⁹ VÁLKOVÁ, H. In ŠÁMAL, P. et al. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. s. 3.

¹⁰ Viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 10 – práva dětí v systému soudnictví ve věcech mládeže, odst. 3.

¹¹ K tomu více viz MASOPUST ŠACHOVÁ, P. In HOFSCHEIDEROVÁ, A., MASOPUST ŠACHOVÁ, P. et al. *Restorativní přístupy k protiprávní činnosti dětí – komparativní analýza*. Brno: Liga lidských práv, 2014.

¹² ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. s. 14.

¹³ *Ibid.*, s. 15.

¹⁴ MASOPUST ŠACHOVÁ, P. In HOFSCHEIDEROVÁ, A., MASOPUST ŠACHOVÁ, P. et al. *Restorativní přístupy k protiprávní činnosti dětí – komparativní analýza*. Brno: Liga lidských práv, 2014.

dané řízení. Podobně stranou však zůstává i samotné podezřelé dítě, k němuž je stále přistupováno spíše jako k objektu péče, než k aktivnímu subjektu nadaného vlastními právy, ale také schopností dovést svou individuální odpovědnost a vyvinout snahu po nápravě. Žádný z postupů a opatření, které lze vůči dítěti mladšímu 15 let podle ZSM uplatnit, nemá skutečně restorativní charakter. Koncept restorativní justice zde tedy v současnosti existuje spíše v teorii, než v praxi.

I. Nedostatečné procesní záruky při podání vysvětlení dítětem mladším 15 let

a) Právo na právní pomoc

i) Právo na obhajobu dítěte mladšího 15 let v současném systému

Předsoudní stadium řízení ve věcech dětí mladších 15 let sestává pouze z první fáze, tzv. prověřování. Fáze prověřování přitom může trvat několik týdnů, ale třeba i dobu delší jednoho roku. Během této doby je podezřelé dítě vyslýcháno, resp. podává vysvětlení, ale probíhají i další úkony v řízení v souladu s § 158 odst. 3 TŘ, typicky daktyloskopické snímání, odběr biologického materiálu, znalecké zkoumání apod. V některých případech se lze setkat dokonce s provedením „kvazirekonstrukce“, či „kvazirekognice“, kdy policejní orgán provádí vyšetřovací úkon svým obsahem velmi podobný úkonům vymezeným v §§ 104b a 104d TŘ, aniž by však dostál všem požadavkům, které zákon na takový úkon klade.¹⁵ Důkazy získané v této fázi jsou zásadní pro pozdější rozhodování soudu pro mládež o odpovědnosti dítěte za čin jinak trestný a ukládání opatření za tyto činy podle III. hlavy ZSM.

Podezřelým dětem mladším 15 let není v přípravném řízení obligatorně zajišťována právní pomoc, a to ani při podání vysvětlení. Tohoto úkonu se musí vždy účastnit pouze orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“)¹⁶ či jiná osoba mající zkušenosti s výchovou mládeže.¹⁷ Na rozdíl od mladistvých, kterým svědčí podle § 42 odst. 2 písm. a) ZSM právo na nutnou obhajobu již od okamžiku, kdy jsou proti nim použita opatření podle ZSM nebo provedeny úkony dle TŘ, včetně úkonů neodkladných a neopakovatelných, ledaže nelze provedení úkonů odložit a vyrozumění obhájce o něm zajistit. Jde o důvod tzv. nutné obhajoby. Děti mladší 15 let mohou využít pouze právo na advokáta, které je zaručeno každému, kdo má podat vysvětlení podle § 158 odst. 5 TŘ.

¹⁵ V řízení vedeném u Okresního soudu v Kutné Hoře 2 Rod 15/2007 byl podezřelý, těžce mentálně postižený 13letý chlapec během podání vysvětlení přiveden na místo, kde se měl skutek odehrát, a policejním orgánem byl donucen vše demonstrovat na figuríně. Úkonu nebyl přítomen advokát, zákonný zástupce nezletilého ani psycholog. Podání vysvětlení tak svým průběhem nabylo znaků rekonstrukce podle § 104d TŘ. V souladu s § 158 odst. 3 písm. i) TŘ lze však procesní úkony jako je rekonstrukce, rekognice či prověrka na místě ve fázi prověřování provádět pouze, pokud jsou neodkladné nebo neopakovatelné.

¹⁶ V rámci OSPOD spadá tato problematika pod tzv. kuratelu mládeže a podání vysvětlení podezřelými dětmi se tak zásadně účastní kurátor pro děti a mládež. Není tomu tak však vždy a zejména v případech pohotovosti není vyloučeno, že u výslechu bude za OSPOD přítomen sociální pracovník se zcela odlišnou specializací. Autoři komentáře se s tímto problémem setkali např. v případě vedeném u Okresního soudu v Trutnově pod sp. zn. 3 Rod 17/2012, kde se podání vysvětlení podezřelým dítětem účastnila pracovnice OSPOD se specializací na náhradní rodinnou péči.

¹⁷ Viz závazný pokyn policejního prezidenta č. 167/2010 o činnosti na úseku mládeže, čl. 7 odst. 7.

Od nutné obhajoby se však právo na právní pomoc advokáta při podání vysvětlení podstatným způsobem odlišuje, a to nejen v rozsahu oprávnění advokáta a obhájce.¹⁸ Nejvýznamnější rozdíl lze spatřovat v tom, že z práva na právní pomoc advokáta nevyplývá povinnost orgánů činných v trestním řízení zdržet se provedení úkonu v nepřítomnosti advokáta, jakož i v tom, že v případě, že by podezřelé dítě chtělo tohoto svého práva využít, muselo by si advokáta samo zajistit a zaplatit.¹⁹ Praktickému uplatňování práva na právní pomoc advokáta navíc brání i skutečnost, že o něm bývají poučovány pouze děti a nikoli i jejich zákonní zástupci. Přitom lze jen stěží předpokládat, že dítě v dané situaci pochopí význam daného práva a dokáže posoudit důsledky podání vysvětlení v nepřítomnosti advokáta.²⁰

Záruka v podobě povinného zastoupení advokátem je těmto dětem v souladu s § 91 odst. 2 ZSM poskytnuta až pro řízení před soudem pro mládež. To je však vzhledem k civilní povaze řízení a skutečnosti, že se zde neuplatní zásada bezprostřednosti, již pozdě, a lze předpokládat, že podobně jako soud pro mládež se advokát - opatrovník bude soustředit již spíše na otázku vhodného opatření, které by dítěti mělo být uloženo, nikoli na samotný základ odpovědnosti dítěte. Navíc ani úloha advokáta - opatrovníka není srovnatelná s úlohou obhájce²¹, a její vymezení vybízí k otázce, zda v řízení vystupuje jako podpora dítěte či soudu pro mládež.²² V předsoudním stadiu řízení potřebná právní pomoc podezřelým dětem mladším 15 let zcela chybí. U podání vysvětlení podezřelým dítětem je sice povinně zajišťována přítomnost OSPOD nebo jiné osoby mající zkušenosti s výchovou mládeže²³,

¹⁸ Viz ŠÁMAL, P., RŮŽIČKA, M. In ŠÁMAL, P. et al. *Trestní řád. Komentář*. 6. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008. s. 1212.

¹⁹ Jelikož se nejedná o právo na obhajobu, nelze žádat o obhajobu bezplatnou nebo za sníženou odměnu.

²⁰ K tomu viz rozsudek ESLP ve věci *Adamkiewicz proti Polsku*. Podle tohoto rozhodnutí nebylo v tomto konkrétním případě patnáctiletého chlapce možno s ohledem na jeho věk, absenci jakékoli předchozí zkušenosti s vyšetřujícími orgány i izolaci od rodiny presumovat, že si chlapec byl vědom svého práva na advokáta a že dokázal posoudit důsledky podání výpovědi v nepřítomnosti a bez porady s advokátem. Více viz *Adamkiewicz proti Polsku*, rozsudek ze dne 2. 3. 2010, stížnost č. 54729/00, § 89.

²¹ Na toto upozorňuje např. Milada Šámalová, která ve svém odborném článku zdůrazňuje, že „Úkolem opatrovníka tedy není to, aby poskytl dítěti služby, jako poskytuje obhájce obviněnému v trestním řízení (srov. § 36 a násl. tr. ř.) nebo mladistvému v řízení podle hlavy druhé zákona o soudnictví ve věcech mládeže (§ 42 odst. 2 ZSM), ale aby náležitě přispěl ke zjištění toho, zda se dítě skutečně dopustilo či nedopustilo skutku, který vykazuje znaky určitého trestného činu uvedené ve zvláštní části trestního zákoníku (činu jinak trestného), a zda si bylo vědomo protiprávnosti svého chování, jaké důvody k němu mělo a co bylo příčinou toho, že se jej dopustilo, jakým způsobem o něj doposud bylo pečováno a v jakých rodinných a sociálních poměrech žilo, s jakými problémy se potýkalo a co na ně mělo škodlivý vliv, jaké jsou možnosti jeho ochrany před negativním působením jeho okolí a jak je lze motivovat ke změně chování, jaké je prognóza jeho dalšího rozvoje a co je předpokladem pozitivního obratu v něm apod.“ Viz ŠÁMALOVÁ, M. Dítě mladší patnácti let a zajištění jeho práv. *Státní zastupitelství*, 3/2013. s. 21. Stejný názor je vysloven i v komentáři k ZSM, který nad rámec uvedeného ještě dodává, že „advokát zde tedy sice vystupuje v pozici do určité míry blízké pozici obhájce v trestních věcech, avšak jeho úkolem není soustředit se výlučně na vyvrácení tvrzení o tom, že se dítě dopustilo činu jinak trestného, ani na dosažení rozhodnutí, jímž vůči němu bude užito opatření co nejméně zasahující do jeho dosavadního způsobu života. Měl by totiž hájit jeho zájmy v širokém záběru všech jejich společenských souvislostí a přispívat k nalézání řešení z dlouhodobého hlediska perspektivních a pozitivně motivujících. Současně by měl svými kroky přispívat k tomu, aby se protiprávní jednání dítěte již neopakovalo.“ Viz SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. In ŠÁMAL, P. et al. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 3. vydání. Praha. C. H. Beck, 2011. s. 725.

²² HOFSCHEIDEROVÁ, A. Reakce na článek JUDr. Milady Šámalové na téma „Dítě mladší patnácti let a zajištění jeho práv“ (*Státní zastupitelství* 3/2013). *Státní zastupitelství*. 2014, roč. 12, č. 2.

²³ Viz závazný pokyn policejního prezidenta č. 167/2010 o činnosti na úseku mládeže, čl. 7 odst. 5.

avšak tyto osoby nemají odpovídající právní vzdělání a nemohou tak poskytnout právní nebo jinou přiměřenou pomoc ve smyslu čl. 40 odst. 2 písm. b) ii) Úmluvy OSN o právech dítěte, jak jej vyložil Výbor OSN pro práva dítěte ve svém Obecném komentáři č. 10 – Práva dětí v systému soudnictví ve věcech mládeže.²⁴ I ESLP přitom dlouhodobě poukazuje na stále komplikovanější trestněprávní legislativu, jakož i zvláštní zranitelnost podezřelého při prvním kontaktu s orgány činnými v trestním řízení, především pak při výslechu na policii, které lze ve vztahu k některým subjektům kompenzovat pouze povinným zajištěním právní pomoci.²⁵

ii) Otázka souladu s mezinárodním právem lidských práv

Současný stav není v souladu s mezinárodními lidskoprávními standardy uplatňujícími se ve vztahu k dětem v konfliktu se zákonem. Přitom je třeba zdůraznit, že zákonem stanovená dolní hranice trestní odpovědnosti v této souvislosti nehraje žádnou roli. Co se týče samotných standardů, tak předně *Výbor OSN pro práva dítěte* ve svém Obecném komentáři č. 10 – práva dětí v systému soudnictví ve věcech mládeže zdůraznil, že v souladu se zákazem diskriminace musí být se všemi dětmi v konfliktu se zákonem zacházeno z hlediska zajištění jejich práv stejně²⁶ a že i s dětmi pod dolní věkovou hranicí trestní odpovědnosti musí být zacházeno stejně spravedlivě jako s dětmi staršími²⁷.

Přímo ve vztahu k České republice poté *Výbor OSN pro práva dítěte* vyjádřil znepokojení nad tím, že dětem mladším 15 let, navzdory tomu, že nejsou trestně odpovědné, nejsou v řízení o činu jinak trestném zajištěna procesní práva spojená se standardním trestním řízením, a Českou republiku vyzval, aby přijala potřebné zákonné změny za účelem nápravy tohoto stavu.²⁸ Podobně *Výbor OSN pro lidská práva* kritizoval Českou republiku za to, že děti mladší 15 let, byť nejsou trestně odpovědné podle vnitrostátního právního řádu, jsou v případě podezření z činu jinak trestného vystaveny standardními přípravnému řízení, aniž by jim byl obligatorně zajištěn přístup k právní pomoci. Výbor proto Českou republiku vyzval, aby zajistila, že dětem mladším 15 let budou ve všech stádiích řízení o činu jinak trestném zaručena při nejmenším stejná procesní práva jako ve standardním trestním řízení, zejména pak právo na přiměřenou obhajobu.²⁹

Na půdě Rady Evropy uvedl Evropský výbor pro sociální práva (dále jen „ECSR“) ve Všeobecném úvodu k závěrům ESCR XV-2, že „řízení s ohledem na děti a mladistvé musí být pro ně vhodné a musí jim zaručovat tytéž procesní záruky jako dospělým“³⁰. To se též odráží v Doporučení ESCR 2008/11 o Evropských pravidlech pro delikventní mládež, která je

²⁴ Viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 10 – práva dětí v systému soudnictví ve věcech mládeže, odst. 49.

²⁵ Viz např. rozsudek *Nechiporuk a Yonkalo proti Ukrajině*, ze dne 24. 4. 2011, stížnost č. 42310/04.

²⁶ Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 10 – práva dětí v systému soudnictví ve věcech mládeže, odst. 6.

²⁷ Ibid, odst. 33.

²⁸ Viz Závěrečná doporučení Výboru OSN pro práva dítěte přijata po projednání Třetí a čtvrté periodické zprávy České republiky o plnění závazků vyplývajících z Úmluvy o právech dítěte ze dne 17. 6. 2011, odst. 69(b) a 70(b).

²⁹ Viz Závěrečná doporučení Výboru OSN pro lidská práva po projednání Třetí periodické zprávy České republiky o plnění závazků vyplývajících z Mezinárodního paktu o občanských a politických právech ze dne 22. 8. 2013, odst. 20.

³⁰ ECSR, In Association internationale Autisme-Europe (AIAE) v Francii, Stížnost č. 13/2000, rozhodnutí ze dne 4. 11. 2003

subjektem sankcí či opatření, které uvádí, že: „*Mládež by neměla mít méně zákonných práv a záruk než mají dospělí dle obecných pravidel trestního řízení.*“. Taktéž Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné dětem uvádí, že: „*Děti by měly mít přístup k bezplatné právní pomoci za stejných nebo mírnějších podmínek v porovnání s dospělými.*“³¹ Následné vysvětlení problematiky podává i důvodová zpráva k právům dítěte dle ECSR, která uvádí, že „*trestní řízení týkající se dětí a mladistvých osob, musí být přizpůsobeno jejich věku*“³². Komentář k Evropským pravidlům pro delikventní mládež, která je subjektem sankcí či opatření taktéž deklaruje, že zde není žádné ospravedlnění toho, aby mládež měla méně práv než dospělí.

Právo na právní pomoc je taktéž zmíněno jako jedna z procesních záruk pro děti v konfliktu se zákonem. Doporučení č. 1987/20 týkající se reakce společnosti na delikvenci mládeže vyzývá k posílení „*právního postavení nezletilých dětí v průběhu řízení, zahrnující mj. policejní vyšetřování, rekognici: právo na pomoc právního zástupce, který by měl být, pokud je to nutné, jmenován ze zákona a odměňován státem [...] právo na přítomnost rodičů nebo jiného zákonného zástupce, který by měl být informován od počátku řízení.*“³³ Doporučení č. 2003/20 o nových způsobech řešení delikvence mládeže a úloze soudnictví ve věcech mládeže stanoví, že „*Během výslechu policií by [mládež] měla být v zásadě doprovázena rodiči / zákonnými zástupci nebo jinými vhodnými dospělými. Měla by mít také právo na přístup k právnímu zástupci a lékaři.*“³⁴ Komentáře k Evropským pravidlům pro delikventní mládež, která je subjektem sankcí či opatření vysvětluje, že dětské delikventi mají právo „*být informováni, mít přístup k oprávněným prostředkům, k právní pomoci, k mechanismu stížností i jiným procesním právům a zárukám*“. Pokyny o justici vstřícné dětem zmiňují, že před zahájením soudního řízení „*dětem by měla být dána možnost získat právní radu nebo jinou pomoc při určování přiměřenosti a vhodnosti navrhovaných alternativ*“³⁵.

I judikatura Evropského soudu pro lidská práva poukazuje na problém pochybení při zajištění nutné obhajoby. Přímo ve vztahu k dětem byla tato otázka řešena např. v rozsudcích *Panovits proti Kypru*³⁶ nebo *Adamkiewicz proti Polsku*³⁷³⁸, přičemž Evropský soud vždy shledal, že v důsledku nezajištění nutné obhajoby od prvního kontaktu podezřelého dítěte s orgány činnými v trestním řízení, došlo k porušení práva dítěte na obhajobu. V nedávném rozhodnutí *Blokhin proti Rusku*³⁹ Evropský soud tento svůj závěr dokonce zopakoval i ve vztahu k dítěti, které podle vnitrostátního práva nebylo z důvodu svého nízkého věku trestně odpovědné a stejně jako v českém systému řízení před soudem pro mládež nemělo trestní povahu. Soud ve věci *Blokhin* pracoval s otázkou, zda by dítě mělo mít odpovídající právní záruky ochrany totožné se standardním řízením a došel k závěru, že vzhledem k povaze a závažnosti sankce ano. Dítě totiž v důsledku předmětného činu bylo umístěno do detenčního zařízení, kde bylo zbaveno osobní svobody a kde panoval striktní kázeňský režim.

³¹ Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné dětem, 2010, para. D.2.38.

³² Dětská práva u ESCR – Informační dokument připravený Sekretariátem ESCR, s. 5.

³³ Doporučení 1987/20 týkající se reakce společnosti na delikvenci mládeže, s. 8.

³⁴ Commentary to the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measure, Rule 13.

³⁵ Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné dětem, 2010, para. B.25

³⁶ Rozsudek *Panovits proti Kypru*, ze dne 11. 12. 2008, stížnost č. 4268/04.

³⁷ Viz též Matiaško, M. *Věc Adamkiewicz proti Polsku*. Judikatura Evropského soudu pro lidská práva. 1/2011.

³⁸ Rozsudek *Adamkiewicz proti Polsku*, ze dne 2.3.2010, stížnost č. 54729/00.

³⁹ Rozsudek *Blokhin proti Rusku*, ze dne 14. 11. 2013, stížnost č. 47152/06.

iii) *Obligatorní právní pomoc jako záruka ochrany zranitelného dítěte a záruka před špatným zacházením*

Na obligatorní právní pomoc lze nahlížet i optikou možné zranitelnosti dítěte a ochrany práva podezřelého dítěte nevypovídat a nebýt nucen k sebeobvinění. ESLP zdůraznil povinnost orgánů činných v trestním řízení jednat s nezletilým s náležitým ohledem na jeho zranitelnost a schopnosti, a to již od prvních úkonů trestního řízení, zejména pak při jakémkoli výslechu vedeném policií. Orgány činné v trestním řízení mají dále povinnost přijmout opatření ke snížení pocitu strachu a ohrožení a zajistit, že nezletilý porozumí předmětu vyšetřování, stejně jako tomu, co vše může být důsledkem a jaká jsou jeho práva. Podezřelý je přitom zvláště zranitelný především v samotném počátku trestního řízení při výslechu vedeném policií. Proto by mu měl být zajištěn přístup k právní pomoci. Přiznání učiněné bez zajištění přístupu k právní pomoci bude v rozporu s právem podezřelého na obhajobu, pokud bude podkladem pro jeho odsouzení a mj. odkázal a rozhodnutí *Salduz proti Turecku*⁴⁰ a *Panovits proti Kypru*⁴¹. Podle názoru soudu měl být stěžovateli zajištěn přístup k právní pomoci jako protiváha zastrahující atmosféry způsobilé zlomit stěžovatelovo rozhodnutí nevypovídat. K argumentu vlády, že vnitrostátní právní řád nestanoví povinnost zajištění právní pomoci pro trestně neodpovědné děti, soud připomněl, že systematické odepření práva na právní pomoc, založené přímo legislativou, samo o sobě zakládá porušení čl. 6 Evropské úmluvy. V důsledku nezajištění právní pomoci stěžovatele při podání vysvětlení tak bylo porušeno jeho právo na obhajobu a byla porušena spravedlnost řízení jako celku. Je tedy na místě, aby i u podání vysvětlení podezřelými dětmi mladšími 15 let byla přítomna osoba s dostatečným právním vzděláním, která sama dítěti situaci vysvětlí, poučí ho o jeho právech, dohlédne na to, aby i orgány činné v trestním řízení podezřelé dítě poučily v souladu se zákonem, např. i o právu nevypovídat, ale i o mnoha dalších právech, aby na dítě nebyl při úkonu činěn nátlak, aby mu nebyly kladeny kapciózní a sugestivní otázky apod.

Právo na právní pomoc nepředstavuje pouze procesní záruku práva podezřelého dítěte nevypovídat a nebýt nucen k sebeobvinění. Jeho význam je daleko širší. Evropský výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (dále jen „CPT“) řadí právo na přístup k právní pomoci mezi tři základní záruky před špatným zacházením v případě zbavení či omezení osobní svobody.⁴² Přímou ve vztahu k České republice přitom zdůraznil, že všechny tyto záruky se vztahují i na osoby, které jsou na policejní stanici za účelem podání vysvětlení.⁴³ Obava ze špatného zacházení není pouze teoretická. Setkali jsme se s případem těžce mentálně postiženého chlapce, který byl během podání vysvětlení, které trvalo zhruba 4 a půl hodiny, doveden na místo činu a zde policejním orgánem donucen, aby průběh skutku demonstroval na figuríně. Chlapec byl přitom velmi vystresovaný a soustavně dával najevo, že v podání vysvětlení nechce pokračovat. Úkon však ukončen nebyl. Úkonu nebyl přítomen chlapcův právní zástupce, kterého neměl, protože v souladu s právní úpravou nebyl chlapci ustanoven.

⁴⁰ Rozsudek *Salduz proti Kypru*, rozsudek velkého senátu ze dne 27. 11. 2008, stížnost č. 36391/02.

⁴¹ Rozsudek *Panovits proti Kypru*, ze dne 11. 12. 2008, stížnost č. 4268/04.

⁴² Viz, *inter alia*, Zpráva české vládě o návštěvě České republiky vykonané Evropským výborem pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání v období od 27. 3. do 7. 4. 2006 a 21. 6. do 24. 6. 2006, odst. 15. Zpráva je dostupná z: < <http://www.cpt.coe.int/documents/cze/2007-32-inf-eng.pdf> >.

⁴³ *Ibid.*, odst. 15.

Doporučuje se stanovit zákonem, že podezřelé dítě mladší 15 let má právo na obligatorní právní pomoc již od okamžiku, kdy jsou proti němu použita opatření nebo provedeny úkony podle trestních předpisů, včetně úkonů neodkladných a neopakovatelných, ledaže nelze provedení úkonu odložit a vyrozumění o něm zajistit, a to advokátem, jehož procesní postavení bude srovnatelné s procesním postavením obhájce v trestním řízení.

b) Účast třetí osoby při podání vysvětlení

Mluvíme-li o účasti třetí osoby při podání vysvětlení, máme na mysli buďto otázku přibrání OSPOD anebo jiného specialistu, či jiné osoby a samostatnou otázku přítomnosti důvěrníka dítěte, kterým může být např. rodič. První dvě skupiny budou typicky v diskreci policejního orgánu, logika přítomnosti důvěrníka by měla spočívat v svobodném rozhodnutí dítěte, jestli a koho chce mít při podání vysvětlení. Ani jedna z těchto skupin osob nenahrazují přítomnost právníka, nakolik účast třetí osoby je toliko komplementární.

Platná právní úprava podání vysvětlení, obsažená v § 158 TŘ, neobsahuje žádné zvláštní záruky ve vztahu k nezletilým, vyjma povinnosti vyrozumět o úkonu zákonného zástupce. Citované ustanovení TŘ v praxi doplňuje závazný pokyn policejního prezidenta ze dne 30. 12. 2010, č. 167/2010, o činnosti na úseku mládeže⁴⁴, který v čl. 7 upravuje zásady provádění některých úkonů. Ten v čl. 7 odst. 5 stanoví povinnost zajistit přítomnost OSPOD nebo jiné osoby mající zkušenosti s výchovou mládeže po celou dobu zákroků i úkonů, a to pro případ, jedná-li se o dítě mladší 15 let a je-li toto dítě k úkonu (podání vysvětlení) předváděno ze školy, nebo zařízení.

Závazný pokyn policejní prezidenta navazuje v citovaném článku na starší závazný pokyn č. 8/2002, který se vztahoval ke stejné problematice, avšak v otázce povinnosti zajistit přítomnost třetích osob u podání vysvětlení dítětem mladším 15 let byl v mnoha ohledech podrobnější. Závazný pokyn č. 8/2002 v čl. 8 odst. 5 do jisté míry kopíroval § 102 TŘ, když stanovil, že při podávání vysvětlení osobou mladší 15 let k okolnostem, jejichž ožívování v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat její dušení a mravní vývoj, přibere policista-specialista třetí osobu nebo konzultanta a služební úkon provádí zvláště šetrně. V souladu s odst. 6 citovaného ustanovení poté policista-specialista podle okolností, závažnosti a složitosti případu mohl rozhodnout o přibrání třetí osoby i v jiných případech. Třetí osobou se poté s ohledem na stupeň duševního vývoje a povahu konkrétního případu rozuměl pedagog, OSPOD či jiná osoba mající zkušenosti s výchovou dětí.

Jak vyplynulo již z výše uvedeného, z platné právní úpravy ani účinného závazného pokynu policejního prezidenta č. 167/2010 nevyplývá povinnost policejního orgánu přibrat k podání vysvětlení dětí mladších 15 let třetí osobu v každém jednotlivém případě. V praxi je však běžně třetí osoba přibírána tím spíše pak v případě, kdy dítě čelí podezření ze spáchání činu jinak trestného. Touto třetí osobou bývá nejčastěji zástupce OSPOD, tzv. kurátor mládeže.⁴⁵

⁴⁴ Ve znění závazného pokynu policejního prezidenta č. 72/2012 a pokynu policejního prezidenta č. 182/2013.

⁴⁵ Postavení kurátora mládeže, respektive náplň jeho agendy, tzv. sociální kurately, vymezuje ZoSPOD v § 32 odst. 4.

Avšak v případě, kdy je podání vysvětlení prováděno např. ve škole, není výjimkou, že na místo pracovníka OSPOD je přibrán ředitel školy či jiný člen pedagogického sboru.

i) Přibrání pracovníka OSPOD

V praxi není dostatečně vyjasněná role zástupce OSPOD při podání vysvětlení. Tento problém do jisté míry souvisí se zákonným vymezením pravomoci i posláním tohoto orgánu, jímž je v souladu s § 1 odst. 1 ZoSPOD především ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu a ochrana oprávněných zájmů dítěte, speciálně ve vztahu k sociální kuratele potom v souladu s § 31 odst. 2 ZoSPOD provádění opatření směřující k odstranění, zmírnění nebo zamezení prohlubování anebo opakování poruch psychického, fyzického a sociálního vývoje dítěte. Je tedy zřejmé, že SPOD a sociální kuratele se zaměřují na děti s výchovnými problémy a na odstranění těchto problémů. Právě s ohledem na takto vymezenou úlohu může být pro kurátora často těžké zdržet se zcela pochopitelného nutkání „přispět“ k objasnění celé věci, tj. nevyšetřovat. V praxi jsme se setkali s případem třináctiletého chlapce, u nějž přizvaná pracovníce OSPOD⁴⁶ do průběhu úkonu aktivně zasahovala. Poté, co chlapec projevil svou vůli nevypovídat, mu pracovníce OSPOD pohrozila, že pokud nezačne vypovídat, zůstane přes noc na policejní stanici a ráno bude převezen do ústavu.⁴⁷

U podání vysvětlení má totiž úloha OSPOD a kurátora pro mládež zcela odlišný charakter, než jak jeho působnost a pravomoc vymezuje ZoSPOD. Především s poukazem na výše citovaná ustanovení obou závazných pokynů policejního prezidenta lze označit úlohu OSPOD jako určitou záruku, že policejní orgán bude respektovat skutečnost, že osoba podávající vysvětlení je dítětem, jakož i všechna specifika vedení úkonu, která z této skutečnosti vyplývají. Pracovník OSPOD tak může zejména:

- přispět k navázání kontaktu mezi vyslýchající osobou a dítětem;
- dohlížet na to, aby dítěti nebyly kladeny otázky kapciózní, sugestivní, nesrozumitelné;
- dohlížet na to, aby sdělení dítěte bylo chápáno, tak jak je dítě ve skutečnosti myslelo;
- dohlížet, aby nedocházelo k vystavení dítěte nadměrné psychické nebo fyzické zátěži;
- zajistit respektování potřeb dítěte.

K tomu mu právní řád v § 102 TŘ aplikovaného *per analogiam* svěřuje právo navrhnout odložení úkonu na pozdější dobu a v průběhu provádění takového úkonu navrhnout jeho přerušení nebo ukončení, pokud by provedení úkonu nebo pokračování v něm mělo nepříznivý vliv na psychický stav dítěte podávajícího vysvětlení. Pracovník OSPOD má rovněž povinnost dítěti před zahájením úkonu vysvětlit, co jej čeká – jak bude úkon probíhat a jaká jsou jeho práva. Tato povinnost nenahrazuje povinnost policejního orgánu dítě srozumitelným a přiměřeným způsobem poučit. Na druhou stranu úkolem pracovníka OSPOD, případně třetí přibrané osoby není ani zajistit právo dítěte na obhajobu ve smyslu čl. 6 odst. 1 a 3 písm. c) Evropské úmluvy a čl. 40 odst. 2 ii) písm. b) Úmluvy o právech dítěte.

⁴⁶ Nutno dodat, že se nejednalo o kurátorku mládeže, ale o specialistku na náhradní rodinnou péči, která byla k podání vysvětlení přizvaná v rámci pohotovosti.

⁴⁷ Při prověřování trestního oznámení, podaného na postup policejního orgánu maminkou zmíněného chlapce, daná sociální pracovníce při podání vysvětlení toto tvrzení chlapce samozřejmě nepotvrdila, nicméně uvedla, že je pravda, že chlapce v určitém momentu podání vysvětlení poučila o tom, že jeho chování může vyústit až v uložení ústavní výchovy.

K zajištění této úlohy nedisponují dostatečnými právními znalostmi a podobná pravomoc ostatně nemá zákonný podklad ani v ZoSPOD, ani v ZSM nebo TŘ.

ii) Přibrání třetí osoby a právo na přítomnost specialistů

Úloha třetí osoby, která je případně k podání vysvětlení nezletilým dítětem přibrána, odpovídá úloze OSPOD, jak byla popsána výše. Touto třetí osobou může být osoba jiná než OSPOD, případně specialista, např. psycholog. Na rozdíl od pracovníka OSPOD nemusí být třetí přizvaná osoba nutně stavěna do často jen stěží řešitelné pozice, kdy má sama zájem na objasnění skutkového stavu věci.⁴⁸ Přibrání třetí osoby na místo pracovníka OSPOD však s sebou v praxi může přinést i určité problémy, pramenící především ze skutečnosti, že na rozdíl od pracovníka OSPOD nemusí být tyto osoby dostatečně informované o svých právech a povinnostech při úkonu. To souvisí především s povinností policejního orgánu tyto osoby náležitě poučit a jejím plněním v praxi.

Ve vztahu k specialistovi, jeho možnou přítomnost upravuje jedině § 102 TŘ, nicméně omezeně. Podle tohoto ustanovení je povinností orgánů činných v trestním řízení počínat si při výslechu zvláště šetrně a po obsahové stránce tak, aby výslech v dalším řízení zpravidla už nebylo třeba opakovat, přičemž s tímto cílem k výslechu týkajícího se okolností, jejichž oživování v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat duševní a mravní vývoj dítěte má policejní orgán povinnost jinou osobu mající zkušenosti s výchovou mládeže, která přispěje ke správnému vedení výslechu a která má právo požádat o odložení výslechu, či přerušeni výslechu. Touto jinou osobou by měl být zejména psycholog, který dohlídí na to, aby výslech neměl nepříznivý vliv na psychiku dítěte.

Toto ustanovení primárně dopadá na situace, kdy je dítě v procesním postavení svědka, což bude například v situacích, kdy je dítě samo obětí trestné činnosti, a je proto značně limitováno. Lze sice argumentovat, že by bylo možno takto postupovat i v případě, kdy je dítě samo pachatelem činu jinak trestného a oživování okolností tohoto činu v paměti by vzhledem k jeho věku či duševnímu stavu⁴⁹ mohlo nepříznivě ovlivnit jeho duševní a mravní vývoj. Omezení tohoto ustanovení je nicméně zřejmé a z naší zkušenosti plyne, že policejní orgány při podávání vysvětlení podle § 158 TŘ nepostupují způsobem uvedeným v ustanovení § 102 TŘ, a to ani v případech, kdy z okolností případu je zjevné, že by to bylo plně na místě.

V případě třináctiletého chlapce s těžkým mentálním postižením, jehož rozumová vyspělost odpovídala zhruba věku šesti let, bylo podání vysvětlení provedeno pouze v přítomnosti pracovníka OSPOD. Chlapec v průběhu celého úkonu, který trval zhruba 4,5 hodiny, dával najevo, že už v podání vysvětlení nechce pokračovat a plakal. Pracovník OSPOD však žádným

⁴⁸ I když ani to není v případě, že čin jinak trestný souvisí s jednáním dítěte ve škole a k podání vysvětlení je přizván zástupce školy, vyloučeno a naopak lze v podobné situaci presumovat střet zájmů.

⁴⁹ TŘ sice výslovně hovoří pouze o věku dítěte, nicméně druh a okruh okolností, jejichž oživování v paměti by mohlo nepříznivě ovlivňovat duševní a mravní vývoj osoby mladší 18 let, „bude v každém konkrétním případě jiný a podmíněný zejména věkem vyslýchané osoby, stupněm jejího rozumového, duševního a mravního vývoje, dosavadními zkušenostmi s takovými okolnostmi, charakterem trestné činnosti a povahou okolností, o nichž má osoba mladší 18 let vypovídat [...]“. Více viz ŠÁMAL, P. et al. *Trestní řád. Komentář*. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2013. s. 1500.

způsobem nezasáhl a úkon byl ukončen až ve chvíli, kdy policejní orgán dostal odpověď na všechny své otázky. Přítomnost psychologa nebo jiného specialisty nebyla zajištěna ani v případě čtrnáctiletého chlapce, který se dopustil násilného činu jinak trestného, byl zadržen bezprostředně po jeho spáchání a následně převezen na policejní stanici, kde ještě téhož dne došlo k provedení podání vysvětlení. Chlapec byl v šoku, na skutečnost, že by on byl skutečně pachatelem daného činu si nevzpomínal a usuzoval tak pouze na základě krevních stop na svém oblečení.

Pokud jde o jiné třetí osoby, např. ředitel školy či členové pedagogického sboru, na rozdíl od pracovníků OSPOD, zejména kurátorů mládeže, si nebudou vědomi své úlohy při podání vysvětlení, stejně jako svých práv a povinností z ní vyplývajících. Stejně tak lze předpokládat, že v oblasti trestního práva a trestního řízení, nemají žádné nebo jen minimální znalosti, které k tomu, aby mohly účinně plnit svou úlohu, jak byla vymezena výše, postačovat nemohou. V neposlední řadě není výjimkou, že v případě, kdy pracovník OSPOD není k podání vysvětlení přibrán, se o skutečnosti, že určité dítě čelí podezření ze spáchání činu jinak trestného, dozví až s významným časovým odstupem.⁵⁰ Ani třetí osoba, mj. i s ohledem na úkol, který má při podání vysvětlení plnit, nemůže být považována za dostatečnou záruku práva dítěte na obhajobu ve smyslu čl. 6 odst. 1 ve spojení s odst. 3 písm. c) Evropské úmluvy a čl. 40 odst. 2 ii) písm. b) Úmluvy OSN o právech dítěte.

Doporučuje se upravit zákonem právo podezřelého dítěte na přítomnost pracovníka OSPOD a jiného specialisty při podání vysvětlení, ledaže přítomnost těchto osob není s ohledem věk, vyspělost a zdravotní stav dítěte a okolnosti případu nutná. Důvody nepřibrání této třetí osoby musí orgán činný v trestním řízení uvést v úředním záznamu o úkonu.

iii) Právo na přítomnost důvěrníka

Účelem tohoto práva, které doplňuje (nikoliv nahrazuje) právo na právní pomoc, je na jedné straně ochrana dítěte před jakýmkoli fyzickým či psychickým donucením, který by na něj během řízení mohl být příslušnými orgány vytvářen, na druhá straně právo na zajištění přiměřených úprav ve smyslu emocionální a psychologické podpory dítěte. V této souvislosti Výbor OSN pro práva dítěte zdůrazňuje potřebu vykládat pojem „donucení“ v nejširším možném slova smyslu.⁵¹ A to z důvodu, že dítě může s velkou pravděpodobností s ohledem na svůj věk, stupeň vyspělosti, délku trvání výslechu, nepochopení daného procesního úkonu, strach z možných následků, často i strach ze zbavení osobní svobody, učinit doznání, které nebude pravdivé.⁵² Současně může snadno podlehnout příslibu nejrůznějších „odměn“, spočívajících v možnosti jít domů okamžitě, jakmile se přizná, či uložení mírnějších sankcí.⁵³

⁵⁰ A to navzdory zákonné informační povinnosti zakotvené v § 10 odst. 4 ZoSPOD a čl. 10 a násl. závazného pokynu policejního prezidenta č. 167/2010, o činnosti na úseku mládeže.

⁵¹ Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 10 – práva dětí v systému soudnictví ve věcech mládeže, odst. 57.

⁵² *Ibid.*

⁵³ *Ibid.*

Co se týče osoby důvěrníka, v českém právním řádu je explicitně zakotveno právo dítěte na důvěrníka v § 100 odst. 3 OSŘ, v souvislosti se zjišťováním názoru dítěte v občanském soudním řízení, a obecně ve vztahu k obětem trestných činů v § 21 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. Avšak pro případy, kdy má dítě podat vysvětlení podle TŘ v postavení podezřelého, podobné právo chybí. Ustanovení § 158 odst. 5 TŘ v této souvislosti pouze stanoví, že před zahájením úkonu je třeba vyrozumět zákonného zástupce dítěte, nikoli že by zákonný zástupce měl právo se podání vysvětlení zúčastnit.⁵⁴ Rozhodnutí, zda budou zákonní zástupci, případně osoby odpovědné za výchovu dítěte připuštěny k výslechu, je v současnosti plně v diskreci policejního orgánu. Nevylučujeme, že mohou existovat regiony, kde jsou rodiče k podání vysvětlení pravidelně přibíráni, avšak v naší praxi se setkáváme s případy zcela opačnými, kdy je účast rodičů odmítána s poukazem na to, že ochranu dítěte dostatečně zajistí kurátor.

Role rodičů by však při výslechu dítěte by měla být přitom jiná než role kurátora. Rodiče by měli zastávat úlohu osoby, kterou dítě důvěrně zná a které důvěřuje, a dítěti tak poskytovat hlavně psychickou a emocionální podporu.⁵⁵ V případě oprávněných obav, že by přítomnost rodičů dítěte mohla vážným způsobem narušit průběh úkonu či ohrozit dosažení účelu úkonu, lze jejich účast nahradit účastí jiného důvěrníka dítěte – např. učitelem či učitelkou, kterým dítě důvěřuje, vedoucím či vedoucí oddílu, který dítě navštěvuje, pracovníkem či pracovnící nízkoprahového zařízení apod.⁵⁶ Taková praxe by odpovídala i doporučujícím dokumentům Rady Evropy⁵⁷ i OSN⁵⁸, stejně jako již výše citovaného návrhu směrnice Evropského parlamentu a Rady o procesních zárukách pro podezřelé a obviněné děti v trestním řízení (čl. 5).

Doporučuje se upravit zákonem podezřelého dítěte na přítomnost rodiče, případně jiné osoby odpovědné za výchovu, u podání vysvětlení, ledaže by zde byly oprávněné obavy, že

⁵⁴ O povinnosti policie přizvat k podání vysvětlení zákonného zástupce podezřelého dítěte hovořila např. JUDr. Milada Šámalová v rozhovoru pro publicistický pořad Zaostřeno Rádia Plus, vysílaný dne 24. 2. 2014. Záznam rozhovoru je dostupný z: <<http://www.rozhlas.cz/plus/zaostreno>>. Tento názor však nemá bohužel dostatečnou oporu v současném právní řádu a ani se plně neuplatňuje podle naší zkušenosti v praxi.

⁵⁵ K tomu viz Obecné vyjádření Výboru OSN pro práva dítěte č. 10 – Dětská práva v systému soudnictví ve věcech mládeže, odst. 53. Dostupné z: <<http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/comments.htm>>, Viz též důvodová zpráva k návrhu směrnice Evropského parlamentu a Rady o procesních zárukách pro podezřelé a obviněné děti v trestním řízení {SWD(2013) 480 }{SWD(2013) 481}, odst. 23, 54. Důvodová zpráva i s návrhem je dostupná z: <http://ec.europa.eu/justice/criminal/files/com_2013_822_en.pdf>.

⁵⁶ Omezení zapojení rodičů upravuje závazný pokyn policejního prezidenta. Podle článku 8 odst. 5 závazného pokynu policejního prezidenta č. 8/2002, v souladu s nímž, policista-specialista na mládež může ke služebnímu úkonu přibrat zákonného zástupce dítěte, pokud to k prověřování věci přispěje. V takovém případě je přibrání zákonného zástupce na uvážení policejního orgánu (policista „může“ přibrat). Podle čl. 8 odst. 7 ve spojení s odst. 12 závazného pokynu stanoví, že jako třetí osoba nemůže být přibrán zákonný zástupce, který má být vyslechnut k hodnocení rozumového vývoje dítěte, jeho povahových vlastností a zájmů, způsobu výchovy v rodině a materiálních podmínkách, ve kterých vyrůstá, jakož i k tomu, kdy se o závadném chování dítěte dozvěděl, od koho, jaká výchovná opatření byla přijata apod.

⁵⁷ Viz, *inter alia*, Doporučení R (87)20 Výboru ministrů členským státům o sociálních reakcích na trestnou činnost mladistvých, odst. 8; Doporučení Rec(2003)20 Výboru ministrů členským státům o nových způsobech zvládání delikvence mládeže a úloze justice pro mladistvé, čl. 15. Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné dětem ze dne 17. 11. 2010, čl. 58.

⁵⁸ Rezoluce Valného shromáždění OSN 40/33 ze dne 29. 11. 1985, čl. 15.2.; Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 10 – práva dětí v systému soudnictví ve věcech mládeže, odst. 54. Dostupné z: <<http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/comments.htm>>.

by jejich přítomnost mohla vážným způsobem narušit průběh úkonu či ohrozit dosažení jeho účelu. V takovém případě musí příslušný orgán činný v trestním řízení podezřelé dítě přiměřeným způsobem poučit o právu nahradit přítomnost rodiče, případně jiné osoby odpovědné za výchovu, přítomností důvěrníka s uvedením příkladů osob, které by toto postavení mohly zastat. O právu na přítomnost důvěrníka musí orgán činný v trestním řízení poučit i rodiče dítěte či jinou osobu odpovědnou za jeho výchovu.

c) Právo rodičů na informace a poučení dítěte

i) Právo rodičů na informace a na kontakt s dítětem před podáním vysvětlení

Aktivní role rodičů a jejich zapojení do řízení ve věcech dětí v konfliktu se zákonem orgány činnými v trestním řízení je doporučována jak orgány OSN⁵⁹, tak orgány Rady Evropy⁶⁰. Účast rodičů či jiných zákonných zástupců v řízení proti dítěti nemůže ale být vykládána jako právo těchto osob dítě v řízení hájit či se nějakým způsobem podílet na přijetí konečného rozhodnutí.⁶¹ Jejich role nespočívá v právní pomoci dítěti, nýbrž především v poskytnutí psychické i emocionální podpory.⁶² V případě podání vysvětlení se může jednat o právo na kontakt s rodiči jak před podáním vysvětlení, tak právo na přítomnost důvěrníka, kterým může být i rodič při podání vysvětlení (k tomu viz níže).

Podle § 158 odst. 5 TŘ je-li vysvětlení požadováno od nezletilého, je třeba o úkonu předem vyrozumět jeho zákonného zástupce; to neplatí, jestliže provedení úkonu nelze odložit a vyrozumění zákonného zástupce nelze zajistit. Podle čl. 7 odst. 6 závazného pokynu policejního prezidenta č. 167 ze dne 30. 12. 2010, o provádění úkonu s dítětem mladším 15 let je nutné vždy vyrozumět zákonného zástupce. Nelze-li zákonného zástupce z objektivních důvodů vyrozumět či věc nesnese odkladu, sepíše o tom policista úřední záznam a zákonného zástupce vyrozumí neprodleně poté. Ani ze zákona, ani z pokynu policejního prezidenta není zřejmé, v jakém okamžiku musí policejní orgán rodiče kontaktovat, jakým způsobem (telefonicky, emailem, osobně), s jakou frekvencí se pokusit o kontakt (např. použít slovo „opakovaně“), jaká doba je přiměřená, aby policejní orgán případně vyčkal s prováděním úkonu, koho by měl policejní orgán kontaktovat, aby mohl zákonného zástupce informovat. Zároveň, ani zákon, ani pokyn policejního prezidenta neupravují právo dítěte na kontakt s rodičem před podáním vysvětlení, které může stát samostatně vedle práva na přítomnost rodiče – důvěrníka při podání vysvětlení. Domníváme se, že by bylo vhodné, aby např. pokyn policejního prezidenta velmi podrobně upravoval minimální povinnosti policejního orgánu v tomto směru a rozlišoval povinnost informovat rodiče, právo na kontakt před podáním vysvětlení a právo na přítomnost rodiče – důvěrníka při podávání vysvětlení.

⁵⁹ Viz například Výbor pro práva dítěte. Obecné vyjádření č. 10 - práva dětí v systému soudnictví ve věcech mládeže, odst. 54.

⁶⁰ Viz například Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné dětem, 2010, odst. 58.

⁶¹ Výbor pro práva dítěte. Obecné vyjádření č. 10 - práva dětí v systému soudnictví ve věcech mládeže, odst. 53.

⁶² *Ibid.*

ii) Absence poučení rodičů dítěte o právech dítěte podávajícího vysvětlení

Dalším problematickým aspektem současné právní úpravy, který velmi úzce souvisí s právem rodičů na informace, je skutečnost, že rodiče dítěte, případně jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, nejsou orgány činnými v trestním řízení poučovány o procesních právech dítěte. Tato praxe fakticky znemožňuje uplatnění jedné z mála procesních záruk, které vůbec v současnosti český právní řád podezřelým dětem mladším 15 let poskytuje, a to práva na právní pomoc advokáta. Toto právo v podobě, v jaké je v současnosti zakotveno v § 158 odst. 5 TŘ je přitom zcela nedostatečné (viz výše). Pro podezřelé děti mladší 15 let to znamená, že v případě, že by tohoto svého práva chtěly využít, musely by si advokáta samy vyhledat a zaplatit. A právě z tohoto důvodu je nutné, aby o tomto právu byli s dostatečným předstihem poučeni i zákonní zástupci, případně jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, a to pro případ, že by se pro své dítě rozhodli tohoto svého práva využít.

Orgány činné v trestním řízení, především policejní orgán, však svým postupem činí toto právo pouze formálním. Lze jen těžko předpokládat, že dítě, které se dostavilo na místo provedení úkonu (nejčastěji policejní služebnu – viz níže), nebo které bylo k provedení tohoto úkonu předvedeno, při poučení bezprostředně před započatím podání vysvětlení vůbec pochopí, že může žádat přerušování nebo odložení úkonu, a to právě za účelem zajištění přítomnosti advokáta. V tomto ohledu jistě hraje velkou roli vztah dětí k autoritám a jejich připravenosti těmto autoritám odporovat.

Stejně tak je velmi nepravděpodobné, že dítě v takto nízkém věku bude moci posoudit význam přítomnosti advokáta, stejně jako důsledky podání vysvětlení v nepřítomnosti advokáta a bez předchozí porady s ním.⁶³ Zvláště za současného stavu, kdy je dětem běžně sdělováno, že u podání vysvětlení není potřeba přítomnosti další osoby, zejména jeho rodičů, protože k ochraně jeho práv je tam přítomný již kurátor pro mládež. Takto byla přítomnost kurátora mládeže komunikována rodičům dětí například v řízení vedeném u Okresního soudu ve Zlíně pod sp. zn. 18 Rod 8/2013, v němž figurovalo celkem 6 podezřelých dětí. Maminka jednoho z chlapců před soudem pro mládež vypověděla, že jí dokonce bylo řečeno, že nemá právo se podání vysvětlení zúčastnit.

Vedle poučení rodičů dítěte, případně jiných osob odpovědných za výchovu, o právu dítěte na právní pomoc advokáta při podání vysvětlení, je neméně důležité, aby tyto osoby byly řádně poučeny též o právu dítěte na kontakt a radu s rodiči před zahájením úkonu, na přítomnost dalších specialistů při podání vysvětlení, na podání vysvětlení ve speciální výslechové místnosti či jiném místě snižujícím psychickou zátěž dítěte, apod. Právě informovanost rodičů, případně jiných osob odpovědných za výchovu dítěte, o těchto právech podezřelých dětí, může v mnoha případech představovat dostatečnou záruku, že tato práva nebudou v právním řádu existovat pouze formálně, ale budou prakticky a účinně uplatňována.

Význam povinnosti poučit vedle samotného dítěte i jeho rodiče, případně jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, ostatně reflektuje i výše citovaný závazný pokyn policejního prezidenta č. 167/2010, o činnosti na úseku mládeže, který se však v této souvislosti zcela

⁶³ Adamkiewicz proti Polsku, rozsudek ESLP ze dne 2. 3. 2010, stížnost č. 54729/00, odst. 89.

nelogicky omezuje pouze na dětské oběti. V čl. 7 odst. 3 totiž závazný pokyn výslovně stanoví, že při předání prvotní informace dítěti mladšímu 15 let jako zvlášť zranitelné oběti podle právního předpisu⁶⁴ je třeba vzhledem k jeho omezené způsobilosti k právním úkonům poučit vždy také jeho zákonného zástupce, u mladistvého v odůvodněných případech. Je přitom zcela v rozporu se zákazem diskriminace, pokud stát rozlišuje v otázce přístupu k přiměřeným úpravám, které byly přijaty především s ohledem na věk a rozumovou vyspělost dítěte a za účelem, aby práva dítěte byla skutečná a prakticky uplatnitelná, pouze na základě toho, na jaké straně zákona dítě při daném procesním úkonu stojí. Takový přístup ostatně neodpovídá ani koncepci jednotné, byť vnitřně rozmanité, kategorie ohrožených dětí podle § 6 ZoSPOD. V případě dvanáctiletého chlapce podezřelého ze šikanování spolužáka jsme se setkali s tím, že při telefonickém hovoru za účelem předvolání tatínkovi chlapce bylo sděleno, že chlapec bude podávat vysvětlení jako „svědek“. Až na chodbě policejní služebny bylo toto sdělení změněno v tom smyslu, že chlapec je z předmětného jednání podezřelý. Tatínek chlapce se proto začal domáhat přítomnosti obhájce, policejní orgán mu sdělil, že chlapec s ohledem na svůj věk právo na „obhájce“ nemá. O právu na právní pomoc advokáta byl poučen pouze samotný chlapec, a to bezprostředně před započítím úkonu. Přítomnost tatínka u podání vysvětlení nebyla umožněna.

Doporučuje se pokynem policejního prezidenta, který bude i veřejně přístupný podrobně upravit pravidla pro kontaktování rodičů policejním orgánem za účelem informování rodičů, povinnost poučit rodiče a minimální obsah poučení o právech dítěte.

iii) Používání standardizovaných formulářů

S poučovací povinností orgánů činných v trestním řízení poté souvisí ještě jedna problematická otázka současné praxe, a tou je zajištění, že samotné dítě mladší 15 let bude náležitým, přiměřeným a srozumitelným způsobem poučeno o svých právech před zahájením úkonu, konkrétně podáním vysvětlení. Stále není výjimečná praxe, kdy je dítě mladší 15 let poučeno prostřednictvím standardizovaného formuláře uzpůsobeného pro dospělé osoby, jenž obsahuje i poučení o následcích křivého obvinění podle § 345 TZ i objasnění skutkových podstat trestných činů pomluvy, poškození cizích práv a nadřizování podle § 184, § 181 a § 366 TZ. Standardizovaný formulář je alespoň v této své podobě součástí úředního záznamu v části, v níž se zaznamenává poučení osoby podávající vysvětlení. Někdy bývá v praxi na konci doprovázen větou, že osoba mladší 15 let byla poučena přiměřeně věku a tomuto poučení rozumí, avšak vlastní obsah tohoto přiměřeného poučení součástí úředního záznamu není a následně tak není možné ověřit, zda policejní orgán postupoval při poučení dítěte správným způsobem a zda dítěte formou, jakou ho poučil, neznemožnil uplatnění jeho práv.

K používání standardizovaných formulářů se váže i skutečnost, že děti mladší 15 let jsou velmi často poučovány výslovně o tom, že jsou povinny mluvit pravdu, a to i když jsou vyslýchány v souvislosti s podezřením ze spáchání činu jinak trestného. Formuláře totiž vedle věku osoby podávající vysvětlení nutně nemusí reflektovat ani její procesní postavení. Přitom právě v případě dětí mladších 15 let, které ještě nemají dostatečným způsobem vyvinuté kritické myšlení a které se jsou ještě velmi odkázané na autoritu dospělých, může podobné

⁶⁴ Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů.

nesprávné poučení zcela negovat právo dítěte na obhajobu. Ve výše uvedeném případě dvanáctiletého chlapce podezřelého z šikany spolužáka bylo poučení chlapce před zahájením podání vysvětlení podle úředního záznam provedeno téměř dvoustránkovým formulářem, obsahujícím výčet příslušných ustanovení TŘ i TZ, včetně poučení o trestněprávní odpovědnosti ve výše uvedeném smyslu. Skutečnost, že chlapec byl poučen, byla stvrzena jeho podpisem na obou stranách formuláře. Chlapcem bylo vlastnoručně podepsáno, že byl zejména poučen o tom, že je povinen vypovídat pravdu a nic nezamlčet a k tomuto poučení uvádí, že mu velmi dobře rozuměl a je si vědom váhy své výpovědi a možných důsledků, které z toho plynou.

Doporučuje se upravit zákonem povinnost orgánu činného v trestním řízení poučit podezřelé dítě před podáním vysvětlení srozumitelně a přístupně, ústně i písemně minimálně o právu na přístup k právníkovi, o právu na bezplatné právní poradenství a podmínky získání tohoto poradenství, o právu nevypovídat, o právu na to být seznámen s předmětem vysvětlení, o právu na důvěrníka a o právu na přijetí dalších přiměřených úprav.

d) Právo na provedení podání vysvětlení v podmínkách přizpůsobených věku a vyspělosti dítěte

V souladu s ustálenou judikaturou Evropského soudu pro lidská práva má podezřelé dítě právo na to, aby trestní řízení, které je proti němu vedené, bylo organizováno s plným zohledněním jeho nejlepšího zájmu a aby příslušnými orgány byla přijata opatření za účelem zajištění jeho skutečné účasti v řízení. Toto právo bývá dáváno do souvislosti především s právem na obligatorní právní pomoc od prvního kontaktu dítěte s orgány činnými v trestním řízení, jeho rozsah je však daleko širší a do značné míry souvisí s principem přiměřených úprav („*reasonable accommodation*“, viz výše). Přímou ve vztahu k výslechové situaci (podání vysvětlení) pak z principu přiměřených úprav vyplývá i povinnost pro příslušné orgány přijmout další přiměřená opatření především co do místa výslechu, délky jeho trvání, denní doby, v níž je k němu přistoupeno, způsobu komunikace s podezřelým dítětem a požadavku pořízení video nahrávky výslechu. I tyto okolnosti hrají totiž důležitou roli v tom, aby dítě nebylo nadměrně vystrašené a stresované a aby na něj výslechová situace nepůsobila nátlakovým a donucujícím dojmem.

Požadavek na přijetí přiměřených úprav umožňujících žádoucím způsobem individualizovat řízení ve věcech dětí podezřelých z protiprávního jednání a především pak výslechovou situaci na policii s plným zohledněním věku dítěte, jeho rozumové a mravní vyspělosti a dalších zvláštních vlastností či omezení, je rovněž obsažen v mnoha dokumentech Rady Evropy⁶⁵ i Pekingských pravidlech.⁶⁶ Podobně návrh směrnice Evropského parlamentu a Rady o procesních zárukách pro podezřelé a obviněné děti v trestním řízení stanoví v čl. 9, že délka

⁶⁵ Viz, *inter alia*, Doporučení R (87)20 Výboru ministrů členským státům o sociálních reakcích na trestnou činnost mladistvých, odst. 4-9; Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné dětem ze dne 17. 11. 2010, odst. 54.

⁶⁶ Rezoluce Valného shromáždění OSN 40/33 ze dne 29. 11. 1985, čl. 10.3.

výslechu, jeho způsob jeho vedení a jeho tempo by měly být přizpůsobeny věku a vyspělosti dítěte.⁶⁷

V České republice je však naplňování principu přiměřených úprav ve vztahu k dětem vyslýchaným (podávajícím vysvětlení) v postavení podezřelého v praxi velmi problematické, a to především co se týče místa podání vysvětlení, délky jeho trvání, osoby vyslýchajícího i požadavku pořízení nahrávky úkonu.

i) Místo podání vysvětlení

Podává-li dítě mladší 15 let vysvětlení v případě, že čelí podezření, že se dopustilo činu jinak trestného, je jen velmi vzácně ze strany policejního orgánu přistoupeno k provedení úkonu ve speciální výslechové místnosti (viz tabulka č. 1). K této praxi přitom dochází navzdory pravidlu obsaženému v čl. 7 odst. 8 závazného pokynu policejního prezidenta č. 167/2010, o činnosti na úseku mládeže, podle kterého by při rozhodování o využití speciální výslechové místnosti nemělo hrát žádnou roli procesní postavení dítěte. V souladu s citovaným ustanovením by provedení úkonu ve speciální výslechové místnosti mělo být pravidlem ve dvou případech, a to a) jedná-li se o dítě podezřelé z protiprávního jednání a je-li takový postup vhodný vzhledem k jeho rozumové a mravní vyspělosti, nebo b) jedná-li se o zvláště zranitelnou oběť.

Tabulka č. 1: Počet podezřelých dětí vyslechnutých ve speciálních výslechových místnostech (SVM)

	2011	2012
Celkový počet dětí vyslechnutých v SVM	1175	1296
Počet podezřelých dětí vyslechnutých v SVM	50	14
Celkový počet podezřelých dětí mladších 15 let⁶⁸	1568	1371
Podíl podezřelých dětí vyslechnutých v SVM na celkovém počtu dětí vyslechnutých v SVM (v %)	4,3	1,1
Podíl podezřelých dětí vyslechnutých v SVM na celkovém počtu podezřelých dětí	3,2	1

Zdroj: Ministerstvo vnitra⁶⁹

⁶⁷ Návrh směrnice Evropského parlamentu a Rady o procesních zárukách pro podezřelé a obviněné děti v trestním řízení [COM(2013) 822/2], čl. 9. Návrh je dostupný z:

<http://ec.europa.eu/justice/criminal/files/com_2013_822_en.pdf>.

⁶⁸ Statistiky jsou dostupné na: <<http://www.mvcr.cz/clanek/statistiky-kriminality-dokumenty.aspx>>.

⁶⁹ Ohledně počtu celkového počtu dětí vyslechnutých v SVM a počtu podezřelých dětí vyslechnutých v FÚRBACHEROVÁ, E. Ministerstvo vnitra. *Výslechové místnosti pro dětské oběti a svědky*, 30. května 2013. Dostupné z:

<[http://www.mvcr.cz/clanek/statistiky-kriminality-dokumenty.aspx](https://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&sqi=2&ved=0CDQQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.mvcr.cz%2Fsoubor%2Fvyslechove-mistnosti-doc.aspx&ei=P5wUu7qBIPRtQbvwICoCQ&usg=AFQjCNH0M5HRnnRcnjn4K3FnyTFih4dfLg&sig2=7z9T3NeBX4LhAQ8t8HNPijg>_>_. Ohledně celkového počtu dětí mladších 15 let podezřelých ze spáchání činu jinak trestného viz Zpráva o bezpečnostní situaci na území České republiky za roky 2011 a 2012. Zprávy jsou dostupné z: <.

U dětí mladších 15 let lze přitom s ohledem na jejich nízký věk presumovat, že stupeň jejich rozumové a mravní vyspělosti nebude natolik vysoký, aby podání vysvětlení ve speciální výslechové místnosti nebylo shledáno jako vhodné.

Doporučuje se stanovit zákonem povinnost orgánů činných v trestním řízení v průběhu přípravného řízení, fázi prověřování, provádět úkony s dítětem mladším 15 let, podezřelým z činu jinak trestného, ve speciální výslechové místnosti. Pokud speciální výslechová místnost není k dispozici, nebo provedení úkonu v ní není pro dítě mladší 15 let vhodné, provede se tento úkon na jiném místě, které s ohledem na okolnosti případu a duševní a mravní vývoj dítěte mladšího 15 let může přispět ke správnému provedení úkonu a k dosažení žádoucího výsledku.

ii) Délka trvání a denní doba podání vysvětlení

Délka podání vysvětlení dítětem mladším 15 let a denní doba, v níž je k tomuto úkonu přistoupeno, nejsou v českém právním řádu nijak zvlášť upraveny, a to ani v závazném pokynu policejního prezidenta č. 167/2010, o činnosti na úseku mládeže. Ten pouze v čl. 7 odst. 7 reguluje denní dobu provádění úkonu, když stanoví, že s dětmi mladšími 15 let není možné provádět úkony v době od 22:00 do 6:00 s výjimkou neodkladných nebo neopakovatelných úkonů. Toto omezení však samo o sobě dostatečným způsobem nezaručuje, že podání vysvětlení proběhne v době přiměřené věku, vyspělosti a dalšímu specifickým vlastnostem konkrétního dítěte, pouze usiluje o to zabránit zjevným excesům při provádění úkonů v trestním řízení.

Absence výslovných pravidel upravujících délku a denní dobu podání vysvětlení v případě dětí ovšem nic nemění na povinnosti přizpůsobit výslechovou situaci věku dítěte, jeho rozumové a mravní vyspělosti a dalším okolnostem v souladu s principem přiměřených úprav. Tuto povinnost přitom zakotvuje i sám ZSM, a to v § 3 odst. 4 jako obecnou zásadu⁷⁰ a v § 41 odst. 1 ZSM poté specificky ve vztahu k mladistvým.⁷¹

Jednou z hlavních záruk toho, že podání vysvětlení dítětem mladším 15 let nebude trvat nepřiměřeně dlouho a nebude prováděno v nevhodnou denní dobu, by mělo být právo/povinnost přizvaného pracovníka i OSPOD, případně jiné třetí osoby mající zkušenosti s výchovou mládeže, žádat přerušeni nebo odloženi úkonu. V praxi se lze však s uplatněním tohoto práva setkat spíše výjimečně, přičemž tento závěr platí tím spíše v případě, že přizvaná osoba není pracovníkem OSPOD a o své úloze při podání vysvětlení, jakož i o těchto svých právech/povinnostech není policejním orgánem poučena. Nezřídka se lze tedy v praxi

⁷⁰ Ustanovení § 4 odst. 3 ZSM zní: V řízení podle tohoto zákona je třeba postupovat s přihlédnutím k věku, zdravotnímu stavu, rozumové a mravní vyspělosti osoby, proti níž se vede, aby její další vývoj byl co nejméně ohrožen a aby projednávané činy a jejich příčiny i okolnosti, které je umožnily, byly náležitě objasněny a za jejich spáchání byla vyvozena odpovědnost podle tohoto zákona. Řízení je přitom třeba vést tak, aby působilo k předcházení dalším protiprávním činům. Orgány činné podle tohoto zákona přitom spolupracují s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí.

⁷¹ Příslušná část ustanovení § 41 odst. 1 ZSM zní: Při jednání s mladistvými se musí s přihlédnutím k jejich věku a duševní vyspělosti postupovat tak, aby nedošlo k narušení jejich psychické a sociální rovnováhy a jejich další vývoj byl co nejméně ohrožen.

setkat s případy, kdy samotné podání vysvětlení trvá více než hodinu, a to navzdory skutečnosti, že je obecně zastáván názor, že doba, v níž jsou děti mladší 15 let schopny se soustředit, osciluje mezi půl hodinou až hodinou, v závislosti na věku, vyspělosti i zdravotním stavu dítěte. U dětí velmi nízkého věku, dětí s mentálním postižením nebo jiným omezením může být tato doba ještě výrazně kratší.

Přitom je třeba zdůraznit, že z hlediska délky provádění úkonu je vždy k době trvání samotného úkonu, zaznamenané v úředním záznamu o podání vysvětlení, třeba připočíst též dobu, kterou dítě již předtím strávilo v přítomnosti policejního orgánu, bez možnosti kontaktovat své rodiče, jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte či jiné důvěrné osoby. Tento postup je zvláště relevantní v případech, kdy jsou děti mladší 15 let policejním orgánem k podání vysvětlení předváděny, nebo v případech, kdy podání vysvětlení bezprostředně navazuje na zajištění dítěte policejním orgánem.⁷²

V již výše zmíněném případě třináctiletého těžce mentálně postiženého chlapce trvalo podání vysvětlení i podle úředního záznamu 4 a půl hodiny. V případě dvanáctiletého chlapce, trpícího syndromem ADHD, doprovázeného silnou poruchou soustředění, trvalo vlastní podání vysvětlení více než dvě hodiny. Chlapec byl však k podání vysvětlení předveden a pouze v přítomnosti policistů a pracovníce OSPOD strávil před zahájením úkonu minimálně další hodinu a půl. Podání vysvětlení navíc proběhlo ve večerních hodinách mezi 18. a 20. hodinou. V případě čtrnáctiletého chlapce zadrženého a následně zajištěného bezprostředně po spáchání činu jinak trestného jsme se setkali s tím, že chlapec musel nakonec na policejní stanici strávit celkem zhruba 7 hodin, než mu byl umožněn první kontakt s jeho rodiči.

Doporučuje se stanovit zákonem povinnost orgánů činných v trestním řízení přizpůsobit délku i denní dobu provádění úkonu, jehož se účastní dítě mladší 15 let, věku, vyspělosti, zdravotnímu stavu i dalším specifickým vlastnostem dítěte, jakož i povinnost zohlednit při určování přiměřené délky a denní doby trvání úkonu všechny relevantní skutečnosti, a to včetně doby, kterou již dítě strávilo v přítomnosti orgánu činného v trestním řízení, a tuto dobu zaznamenat v úředním záznamu o úkonu.

iii) Osoba vyslýchajícího

Další z přiměřených úprav, kterou je třeba při podání vysvětlení dítětem mladším 15 let přijmout, se vztahuje k osobě vyslýchajícího. Jednou ze základních zásad ZSM je v souladu s § 3 odst. 8 požadavek specializace orgánů činných podle citovaného zákona⁷³, s výjimkou advokátů, ať již vystupují v roli obhájce mladistvého, či opatrovníka dítěte mladšího 15 let. Ustanovení § 41 odst. 2 ZSM tuto zásadu dále rozvádí, a to specificky ve vztahu k mladistvým a přípravnému řízení. Citované ustanovení totiž stanoví, že úkony přípravného řízení, kterých se účastní mladistvý, provede zpravidla policejní orgán určený k úkonům v trestních věcech mladistvých osob, státní zástupce specializovaný na věci mládeže nebo soudce soudu pro mládež, ledaže nelze zajistit provedení úkonu takovým orgánem činným podle ZSM a provedení úkonu nelze odložit.

⁷² Viz § 26 odst. 1 písm. g) zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky.

⁷³ Jedná se o soudce, státní zástupce, příslušníky policejních orgánů a úředníky Probační a mediační služby.

Ve vztahu k policejnímu orgánu obsahuje další pravidla týkající se pověřování a zařazení specialistů na mládež, jejich zaměření a úkoly, závazný pokyn policejního prezidenta č. 167/2010, o činnosti na úseku mládeže. V souladu s čl. 3 odst. 1 citovaného pokynu jsou specialisté zařazeni u úřadu služby kriminální policie a vyšetřování Policejního prezidia České republiky, v odborech obecné kriminality krajských ředitelství policie, v odděleních obecné kriminality územních odborů krajských ředitelství, v odděleních obecné kriminality městských ředitelství policie a v odděleních obecné kriminality obvodních ředitelství policie. Na jiných pracovištích Policie České republiky jsou specialisté na mládež zařazeni, je-li to účelné.

V praxi lze zaznamenat velkou snahu o to, aby i v případě podání vysvětlení dítětem mladším 15 let, byl úkon prováděn specialistou na mládež, i když ZSM neobsahuje podobné specifické ustanovení, jako bylo výše citováno ve vztahu k mladistvým. Přesto tento postup není v praxi uplatňován zcela důsledně a stále se lze setkat i s případy, kdy je podání vysvětlení dítětem mladším 15 let provedeno na obvodním oddělení, které nedisponuje specialistou na mládež. I když se v současnosti jedná spíše o excesy, k jejich výskytu jistě přispívá nízká míra procesních práv, kterými děti mladší 15 let v průběhu přípravného řízení, tzv. fáze prověřování, disponují.

Přitom platí, že čím je dítě mladší, tím je významnější, aby bylo vyslýcháno osobou, která má odpovídající znalosti z oblasti vývojové psychologie i dovednosti v oblasti komunikace s dítětem, a to případně i s dítětem s mentálním postižením. Děti jsou daleko více sugestibilní než dospělí, mají tendenci vyhovět autoritám, často upřednostňují krátkodobé cíle (např. brzké ukončení nepříjemné situace a možnost jít domů), aniž by si dokázaly uvědomit, natož posoudit dlouhodobé důsledky svých rozhodnutí, na uzavřené otázky odpovídají spíše ano, než ne, nutně si nemusí být vědomy, že existuje i odpověď „nevím”.⁷⁴ Osoba vyslýchajícího si proto musí být všech těchto skutečností vědoma a musí s nimi umět náležitě pracovat, aby nedošlo ke zneužití zranitelného postavení dítěte podávajícího vysvětlení a zkreslení obsahu získaných informací. Současně je nutné chránit osobnost dítěte a neprovádět úkon takovým způsobem, který by následně na psychickém stavu dítěte zanechal závažnější následky.

Právě z těchto důvodů je nutné, aby úkony, jichž se účastní dítě mladší 15 let, zejména podání vysvětlení, byly ze strany policejního orgánu prováděny jinou osobou než specialistou na mládež ve zcela výjimečných případech, kdy zde existují takové naléhavé okolnosti, které objektivně policejnímu orgánu neumožňují zajistit přítomnost specialisty na mládež. Tyto důvody by měl policejní orgán současně uvést v úředním záznamu o podání vysvětlení, a to včetně popsání způsobu, jakým se i za těchto okolností snažil zajistit přítomnost specialisty, případně proč byla jakákoli snaha v tomto směru objektivně nerealizovatelná. Je přitom zjevné, že podobné případy se v praxi budou vyskytovat jen zcela ojediněle. Právní úprava i právní praxe by měly zakotvit a respektovat výše popsaná pravidla ve vztahu k dětem mladším 15 let.

Doporučuje se stanovit zákonem, že úkony, jichž se účastní dítě mladší 15 let, zejména podání vysvětlení, musí ze strany policejního orgánu provádět specialista na mládež,

⁷⁴ Více viz SPURNÝ, J. *Psychologie výslechu*. Praha: Portál, 2003. 114 s.

ledaže existují takové naléhavé okolnosti, které objektivně policejnímu orgánu neumožňují přítomnost specialisty zajistit, a provedení úkonu nelze odložit.

iv) Pořízení nahrávky o podání vysvětlení

Pořizování videonahrávek o průběhu podání vysvětlení nezletilým dítětem mladším 15 let je spíše výjimkou než pravidlem, přestože právě v případě, kdy dítě nemá svého právního zástupce, význam pořízené nahrávky stoupá. Nahrávka je zároveň důkazem o průběhu celého úkonu – tedy zda nedošlo například k nátlaku, zda nebyly pokládány kapciózní či sugestivní otázky, zda dítě nebylo zastrašováno apod.

Povinnost pořídit videonahrávku o úkonu, jehož se účastní podezřelé dítě mladší 15 let, je v současnosti zakotvena pouze v závazném pokynu policejního prezidenta č. 167/2010, o činnosti na úseku mládeže. V souladu s čl. 7 odst. 8 citovaného pokynu se s ohledem na okolnosti případu pořídí zvukový a obrazový záznam, který lze za podmínek stanovených právním předpisem použít v řízení před soudem pro mládež. Toto pravidlo je však obsaženo v odstavci, které se týká využití speciálních výslechových místností, a i zkušenosti z praxe dokládají, že nahrávány jsou především právě výsledky dětských obětí, prováděné v těchto místnostech.⁷⁵

Význam pořízení nahrávky o podání vysvětlení dítěte či mladistvého přitom dnes již výslovně uznává i návrh Směrnice Evropského parlamentu a Rady o procesních zárukách pro podezřelé a obviněné děti v trestním řízení, který v čl. 9 zakotvuje povinnost členských států zajistit, že jakýkoli výslech podezřelých dětí orgány činnými v trestním řízení před předáním případu k soudu bude nahráván na video, ledaže by to bylo nepřiměřené s ohledem na složitost případu, závažnost podezření a závažnost sankce, která by případně dítěti mohla být uložena.⁷⁶

Doporučuje se stanovit zákonem povinnost orgánů činných v trestním řízení pořídit o úkonu s podezřelým dítětem mladším 15 let, provedeném v průběhu přípravného řízení, fázi prověřování, zvukový, případně i obrazový záznam.

II. Nedostatečné zajištění procesních práv v dalším průběhu předsoudního stadia

a) Problém nahlížení do spisu

Dalším z problémů, který vystupuje v případě dětí mladších 15 let do popředí a který může založit porušení čl. 6 Úmluvy, je nemožnost nahlížet do spisu vedeného policejním orgánem. Totižto okruh osob oprávněných nahlížet do spisu upravuje § 65 TŘ, přičemž osoba podezřelá není ve smyslu tohoto ustanovení oprávněným subjektem. Problémem je, že

⁷⁵ Čemuž nahrává nejen právní úprava v zákonu č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, ale jistě i dostupnost nahrávací techniky v těchto místnostech.

⁷⁶ Návrh směrnice Evropského parlamentu a Rady o procesních zárukách pro podezřelé a obviněné děti v trestním řízení [COM(2013) 822/2], čl. 9. Návrh je dostupný z: http://ec.europa.eu/justice/criminal/files/com_2013_822_en.pdf.

ustanovení § 65 TŘ explicitně nejmenuje osobu podezřelou (resp. materiálně podezřelou) jako osobu oprávněnou. Tím jsou děti i jejich zástupci vyloučeni z možnosti nahlížet do spisu. Přístupnost spisu souvisí s právním konceptem rovnosti zbraní, který je nedílnou součástí široce chápaného práva na spravedlivý proces. Jinými slovy, žádný ze subjektů trestního řízení by neměl být z hlediska možnosti uplatňovat své argumenty staven do významně horší pozice než subjekt jiný.⁷⁷ I za tímto účelem stanoví čl. 6 odst. 3 písm. a) a b) Evropské úmluvy, že každý, kdo je obviněn z trestného činu, musí být neprodleně a v jazyce, jemuž rozumí, podrobně seznámen s povahou a důvodem obvinění proti němu a mít přiměřený čas a možnosti k přípravě své obhajoby. Nutnou podmínkou přiměřené možnosti k přípravě své obhajoby je pak i právo osoby, proti níž se trestní řízení vede, nahlédnout do spisu.⁷⁸

Přístup do spisu a s tím související možnost se vyjádřit k provedeným důkazům, resp. navrhnout provedení dalších důkazů, souvisí v případě dětí i se specifickým právem dítěte být slyšeno v každém řízení, které se jej dotýká podle čl. 12 Úmluvy OSN o právech dítěte. Tuto skutečnost zdůraznil Výbor OSN pro práva dítěte ve svém Obecném vyjádření č. 12 k článku 12.⁷⁹ Dále v této souvislosti velmi konkrétně ve vztahu k České republice Výbor OSN pro lidská práva uvedl ve svém závěrečném stanovisku k plnění Paktu o občanských a politických právech ze dne 24. 7. 2013, že „i když děti mladší patnácti let nejsou trestně odpovědné, jsou účastníky standardního přípravného řízení v případě podezření z činu jinak trestného bez potřebné právní pomoci nebo možnosti mít přístup ke svému spisu“.⁸⁰

V českém právním řádu je právo nahlížet do spisu jako projev zásady kontradiktornosti a rovnosti zbraní⁸¹ obviněnému a jeho zákonným zástupcům zásadně zaručeno i v průběhu přípravného řízení, přičemž může být omezeno pouze ze závažných důvodů.⁸² Ústavní soud tyto závažné důvody charakterizuje jako situace, kdy by v důsledku umožnění obviněnému nahlédnout do spisu mohly být popřeny jiné legitimní zájmy⁸³, které mohou spočívat na jedné straně v ochraně důkazních pramenů⁸⁴, jinými slovy zájmu státu na efektivitě trestního stíhání⁸⁵, na straně druhé v ochraně jiných společenských a individuálních zájmů, např. bezpečnosti svědků, citlivých osobních údajů nezúčastněných osob a skutečností podléhajících utajení, „přičemž časová tíseň neumožňuje zajistit ochranu těchto legitimních zájmů jiným způsobem“⁸⁶.

⁷⁷ *Matyjek proti Polsku*, rozsudek ze dne 24. 4. 2007, stížnost č. 38184/03, odst. 55.

⁷⁸ Nálež Ústavního soudu ze dne 23. ledna 2011, sp. zn. IV. ÚS 472/2000.; Též *Foucher proti Francii*, rozsudek ze dne 18. 3. 1997, stížnost č. 22209/93, odst. 36.

⁷⁹ Obecné vyjádření Výboru OSN pro práva dítěte č. 12 – Právo dítěte být (The right of the child to be heard), odst. 38. Dostupné z: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fGC%2f12&Lang=en

⁸⁰ Závěrečné stanovisko Výboru OSN pro lidská práva k plnění Mezinárodního paktu o občanských a politických právech Českou republikou ze dne 24. 7. 2013. CCPR/C/CZE/CO/3, odst. 20. Dostupné na adrese:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2fCZE%2fCO%2f3&Lang=en

⁸¹ Nálež Ústavního soudu ze dne 17. 6. 2004, sp. zn. III. ÚS 239/04.; Nálež Ústavního soudu ze dne 16. 9. 2010, sp. zn. III. ÚS 3221/09.

⁸² § 65 TŘ.

⁸³ Nálež Ústavního soudu ze dne 16. 9. 2010, sp. zn. III. ÚS 3221/09.

⁸⁴ Nálež Ústavního soudu ze dne 17. 6. 2004, sp. zn. III. ÚS 239/04.

⁸⁵ Nálež Ústavního soudu ze dne 16. 9. 2010, sp. zn. III. ÚS 3221/09.

⁸⁶ Nálež Ústavního soudu ze dne 17. 6. 2004, sp. zn. III. ÚS 239/04.

Bez ohledu na tyto důvody jsou však děti mladší patnácti let a rovněž zákonní zástupci, případně právní zástupci dítěte, vyloučeni z přístupu ke spisu proto, že TŘ explicitně neuvádí v ustanovení § 65 dítě mladší 15 let, ani jeho zákonné zástupce jako osoby mající právo na přístup do spisu. Tato právní úprava neodpovídá výše uvedeným standardům a domníváme se, že může být v rozporu s právem dítěte na spravedlivý proces a právem dítěte být slyšeno v každém řízení, které se jej dotýká.

Doporučuje se stanovit zákonem, že i podezřelé dítě mladší 15 let, jeho zákonní zástupci a právní zástupce mají právo nahlížet do spisů vedených ve věci orgány činnými v trestním řízení a činit si z nich výpisky a poznámky a pořizovat si na své náklady kopie spisů a jejich částí, a to i v průběhu přípravného řízení ve fázi prověřování. V přípravném řízení může státní zástupce nebo policejní orgán právo nahlédnout do spisů a spolu s tím ostatní práva uvedená v předchozí větě ze závažných důvodů odepřít. Státní zástupce je povinen na žádost osoby, již se odepření týká, urychleně přezkoumat závažnost důvodů, ze kterých byla tato práva odepřena.

b) Problematika zajištění kontradiktornosti při dalších procesních úkonech

V průběhu řízení ve věcech dětí mladších 15 let podezřelých ze spáchání činu jinak trestného není dostatečným způsobem zajištěna kontradiktornost pořízení jednotlivých důkazů. Tato skutečnost je především důsledkem „hybridní“ povahy řízení, jenž má nejdříve povahu přípravného řízení trestního, a to konkrétně fáze prověřování⁸⁷, a poté nesporného soudního řízení péče soudu o nezletilé.

Ve standardním trestním řízení slouží úřední záznam v souladu s § 158 odst. 6 TŘ státnímu zástupci a obviněnému ke zvážení návrhu, aby osoba, která takové vysvětlení podala, byla vyslechnuta jako svědek, a soudu k úvaze, zda takový důkaz provede. V souladu s § 211 odst. 6 TŘ lze úřední záznam o vysvětlení osob a o provedení dalších úkonů přechýst pouze v případě, že s tím souhlasí státní zástupce i obžalovaný. Právě nezbytnost souhlasu obviněného se čtením úředních záznamů byla v důvodové zprávě k novele TŘ z roku 2011 označena za dostatečnou záruku jeho práv.⁸⁸

Hlava III. ZSM, ani zákon o zvláštních řízeních soudních či OSŘ však obdobné záruky pro řízení ve věci podezřelého dítěte mladšího 15 let podezřelého ze spáchání činu jinak trestného nestanoví. Tato skutečnost je obzvláště problematická nejen s ohledem na zásadu presumpce neviny a z ní vyplývající důkazní standard, v souladu s nímž je nutné zjistit skutkový stav, o němž nejsou důvodné pochybnosti (viz níže), ale rovněž s ohledem na zásadu kontradiktornosti řízení. Problematika nedostatečného zajištění kontradiktornosti se přitom týká zejména dvou druhů úkonů prováděných policejním orgánem v průběhu přípravného řízení trestního – prověřování, a to podání vysvětlení dalšími osobami, ať již poškozenými či svědky, a uplatňování některých zvláštních způsobů dokazování podle § 104a až 104e TŘ.

⁸⁷ Jedná se o tzv. postup před zahájením trestního řízení, upravený v § 158 až § 159b TŘ.

⁸⁸ Viz důvodová zpráva k zákonu č. 459/2011 Sb.

i) Nedostatečné zajištění kontradiktornosti při podání vysvětlení dalšími osobami

Výše bylo uvedeno, že úřední záznam pořízení podle § 158 TŘ, lze ve standardním trestním řízení v hlavním líčení číst pouze se souhlasem obou základních stran, tj. státního zástupce a obžalovaného. Na základě ustanovení § 212 TŘ aplikovaného *per analogiam* lze však dovodit, že ani sám obžalovaný nemůže souhlasit se čtením úředního záznamu ve všech případech. V této souvislosti je nutné poukázat na čl. 6 odst. 1 ve spojení s odst. 3 písm. d) Evropské úmluvy, který zakotvuje právo osoby obviněného z trestného činu na kontradiktornost řízení. Toto právo přitom nelze prolomit ani vlastním souhlasem této osoby.

Podle § 212 odst. 1 nelze ve standardním trestním řízení u hlavního líčení přečíst protokol o dřívější výpovědi spoluobviněného nebo svědka, který byl pořízen nekontradiktorně, tj. obhájci obviněného nebyla poskytnuta možnost, aby úkonu přítomen. Takto pořízený protokol lze u hlavního líčení spoluobviněnému nebo svědkovi pouze předestřít k odstranění rozporů v jejich výpovědích, aby soud mohl v rámci volného hodnocení důkazů posoudit věrohodnost a pravdivost jejich výpovědi učiněné v hlavním líčení. Ustanovení TŘ dnes již výslovně přebírá závěry vyplývající z ustálení judikatury Ústavního soudu, když v § 212 odst. 2 zdůrazňuje, že protokol o výpovědi, který byl předestřen, nemůže být podkladem výroku o vině obviněného, a to ani ve spojení s jinými ve věci provedenými důkazy. Po novele TŘ, provedené zákonem č. 459/2011 Sb., se toto ustanovení nutně vztahuje i na úřední záznamy. V řízení ve věcech dětí mladších 15 let podezřelých ze spáchání činu jinak trestného má však podání vysvětlení podle § 158 odst. 3 písm. a) TŘ jiný účel, než jen sesbírání dostatečných důkazů k přijetí rozhodnutí o zahájení trestního stíhání a následnému zvážení, zda má být určitá osoba v dalším řízení vyslechnuta jako svědek. S ohledem na skutečnost, že ve věci dítěte mladšího 15 let nelze z důvodu jeho věku zahájit trestní stíhání, jakož i na skutečnost, že soud pro mládež nedisponuje v řízení podle hlavy III. ZSM dostatečnými procesními nástroji, jak vyšetřit skutek, který vyjma věku pachatele jinak vykazuje všechny znaky trestného činu⁸⁹, policejní orgán ve věcech dětí mladších 15 let v praxi pokračuje v konání úkonů trestního řízení až do okamžiku, kdy ze svého pohledu sesbírá v podstatě kompletní důkazní materiál, umožňující mu učinit závěr o tom, že se skutek stal, že naplňuje veškeré znaky skutkové podstaty trestného činu vymezeného v TZ, vyjma věku jako obecného znaku subjektu, a že se jej dopustilo konkrétní dítě ve věku mladším 15 let.

Soud pro mládež tak v policejním spisu dostane již při zahájení řízení dostatečný důkazní materiál. S ohledem na skutečnost, že řízení podle hlavy III. ZSM má povahu nesporného civilního řízení, a nikoli řízení trestního, může soud pro mládež jednotlivé úřední záznamy v tomto spisu obsažené využít jako listinný důkaz a v řízení je bez nutnosti splnění dalších podmínek přečíst. Tento postup je v praxi velmi běžný, a to jistě i z důvodu snahy celé řízení urychlit. Dítě mladší 15 let tak může být shledáno odpovědné ze spáchání činu jinak trestného na základě úředních záznamů o podání vysvětlení osob, jichž se neúčastnil jeho právní zástupce a jimž tedy žádným způsobem nemohl klást doplňující otázky k jejich výpovědi.

⁸⁹ Viz, *inter alia*, Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 4. 2008, sp. zn. 8 Tdo 514/2008.

Jedná se o praxi, která by nejen byla zjevně nepřipustná ve standardním trestním řízení, ale již označil za porušení práva na spravedlivý proces specificky ve vztahu k dětem pod dolní věkovou hranicí trestní odpovědnosti i Evropský soud pro lidská práva v případě *Blokhin proti Rusku*.⁹⁰

ii) Uplatňování některých zvláštních způsobů dokazování podle § 104a až § 104e TŘ

Jak již bylo uvedeno výše, soudy v českém právním systému nedisponují odpovídajícími prostředky a nástroji, aby mohly vyšetřovat trestnou činnost. To ostatně dokládá i samotná existence přípravného řízení trestního ve standardním trestním řízení. Je jen těžko představitelné a neodpovídalo by to ani zásadě nezávislosti a nestrannosti soudní moci, aby soud využíval kriminalistické postupy, aplikoval operativně pátrací prostředky apod. Stejně problematické a nesystémové by pro soud mohlo být využití některých zvláštních způsobů dokazování podle § 104a až § 104e TŘ, typicky rekognice podle § 104b TŘ, vyšetřovacího pokusu podle § 104c TŘ, rekonstrukce podle § 104d TŘ či prověrky na místě podle § 104e TŘ. Tyto zvláštní způsoby dokazování lze ve standardním trestním řízení v souladu s § 158 odst. 3 TŘ aplikovaného *a contrario* uplatňovat až po zahájení trestního stíhání, tedy ve fázi vyšetřování. Dříve k nim lze podle § 158 odst. 3 písm. i) TŘ přistoupit pouze v případě, že se jedná o úkony neodkladné nebo neopakovatelné.

U dětí mladších 15 let nemůže být s ohledem na jejich věk nikdy zahájeno trestní stíhání. Přesto i skutky, z nichž jsou tyto děti podezřelé, často ke svému objasnění vyžadují uplatnění některého ze zvláštních způsobů dokazování. Využití těchto postupů by bylo např. právě v případě rekognice označit za neodkladný úkon (při splnění dalších zákonných podmínek), avšak v takovém případě by k jeho provedení bylo nutné v souladu s § 158a TŘ zajistit přítomnost soudce. Avšak bez toho, aby bylo možné daný úkon označit za neodkladný nebo neopakovatelný, by nemělo být ve fázi prověřování k jejich provedení přistoupeno. Pro řízení ve věci trestně neodpovědného dítěte mladšího 15 let by to však fakticky často znamenalo jejich neproveditelnost, protože, jak již bylo uvedeno výše, lze jen těžko předpokládat, že by k jejich provedení přistoupil sám soud pro mládež v řízení podle hlavy III. ZSM a ostatně to ani není jeho úlohou.

V praxi proto policejní orgán v řízení ve věcech dětí mladších 15 let aplikuje postupy obdobné zvláštním způsobům dokazování podle § 104a až § 104e TŘ, a to aniž by důsledně dodržoval zákonná pravidla pro jejich provedení, včetně zajištění přítomnosti soudce u rekognice, a aniž by byla zajištěna přítomnost právního zástupce dítěte u těchto úkonů.⁹¹ Tento poměrně volný přístup policejního orgánu k zákonným ustanovením je opět do jisté míry legitimizován zásadami, jimiž je ovládáno dokazování v nesporném civilním řízení.

Doporučuje se zákonem zakotvit procesní pravidla důsledně zajišťující kontradiktornost řízení, zejména právo podezřelého dítěte mladší 15 let na obligatorní právní pomoc již od okamžiku, kdy jsou proti němu použita opatření nebo provedeny úkony podle trestních předpisů, včetně úkonů neodkladných a neopakovatelných, ledaže nelze provedení úkonu

⁹⁰ Viz *Blokhin proti Rusku*, rozsudek ze dne 14. listopadu 2013, stížnost č. 47152/06, odst. 174.

⁹¹ Podezřelé dítě ostatně v tomto stadiu ještě ani právně zastoupeno není.

odložit a vyrozumění o něm zajistit, a to advokátem, jehož procesní postavení bude srovnatelné s procesním postavením obhájce v trestním řízení.

c) Usnesení o odložení věci z důvodu nepřipustnosti trestního stíhání a problém nedoručení rozhodnutí a chybějící možnost podat opravný prostředek

Do celkové mozaiky problémů řízení ve věcech dětí mladších 15 let zapadá i skutečnost, že dítěti ani jeho zákonným zástupcům nemusí být doručováno rozhodnutí o ukončení přípravného řízení. V řízení ve věcech dětí mladších 15 let se dětem, ani jejich zákonným zástupcům nedoručuje usnesení o odložení věci z důvodu nepřipustnosti zahájení trestního stíhání pro nedostatek věku podezřelého podle § 159a odst. 2 TŘ ve spojení s § 11 odst. 1 písm. d) TŘ. Ustanovení § 159a odst. 6 a 7 TŘ přiznává právo na doručení usnesení o odložení věci, ať již z jakéhokoli důvodu, a právo brojit proti tomuto usnesení stížností pouze poškozenému. Tato skutečnost sama o sobě nemusí být u trestně odpovědných podezřelých, ať již mladistvých či dospělých, závažným porušením jejich procesních práv. U těchto skupin pachatelů totiž na odložení věci automaticky nenavazuje žádné soudní řízení. Ve vztahu k dětem mladším 15 let však § 90 odst. 1 ZSM zakotvuje povinnost státního zástupce podat návrh na uložení opatření podle hlavy III. ZSM bezodkladně poté, jakmile se dozví, že trestní stíhání je nepřipustné, protože jde o osobu, která není pro nedostatek věku trestně odpovědná. Usnesení o odložení věci z důvodu nepřipustnosti zahájení trestního stíhání pro nedostatek věku podezřelého má tak přímý dopad do právní sféry dítěte, které následně bude nutně vystaveno formálnímu soudnímu řízení před soudem pro mládež. Navíc samotné nedoručení rozhodnutí může mít velmi silný psychologický dopad na dítě a jeho rodinu, protože neví, jak řízení probíhá a jestli již bylo ukončeno a jakým způsobem. Tato nejistota může trvat i déle, v žádném případě nemusí jít o nezanedbatelnou časovou dobu. V jednom z případů, se kterým jsme se setkali, bylo dítě mladší patnácti let vyslechnuto již 10. 12. 2012, první informaci (nikoliv rozhodnutí) o skončení řízení obdrželo ale až téměř po roce dne 19. 10. 2013, a to až na základě iniciativy jeho rodičů.⁹²

Podezřelým dětem mladším 15 let a jejich zákonným zástupcům navíc není poskytnuta ani obdoba významné procesní záruky, kterou ve vztahu k mladistvým a dospělým upravuje § 166 odst. TŘ, tedy právo v přiměřené době si prostudovat spisy a učinit návrhy na doplnění vyšetřování⁹³ a právo být o tomto vyrozuměn nejméně 3 dny před podáním obžaloby. Absence zmíněné procesní záruky je tím závažnější, vezmeme-li v úvahu, že řízení podle hlavy III. ZSM je z hlediska právního řádu občanskoprávní a uplatní se v něm tak jiný průběh dokazování než ve standardním trestním řízení, především z hlediska uplatnění zásady bezprostřednosti. Na rozdíl od mladistvých tak soud pro mládež může v případě dětí mladších 15 let vyjít z listinných důkazů obsažených v policejním spisu, a to včetně nekontradiktorně pořízených úředních záznamů o podaných vysvětleních.

Právo na doručení rozhodnutí relevantního pro odpovědnost dítěte a právo podat proti rozhodnutí opravný prostředek vzájemně souvisí a jsou podle našeho nedílnou součástí široce chápaného práva na spravedlivý proces. Doporučení Rady Evropy č. 1987/20 výslovně

⁹² Došlo k tomu v řízení vedeném u Okresního soudu ve Zlíně pod sp. zn. 18 Rod 8/2013.

⁹³ Byť je třeba znovu zdůraznit, že u dětí mladší 15 let se terminologicky nejedná o vyšetřování, ale o prověřování.

upravuje v soudnictví ve věcech mládeže právo „na opravný prostředek“.⁹⁴ Z pravidla č. 13 Doporučení Rady Evropy CM/Rec(2008)11 přitom vyplývá, že nelze ospravedlnit nemožnost podat opravný prostředek výchovnými argumenty.⁹⁵ Obdobně pravidla pro justici přátelskou dětem jednoznačně upravují, že děti by měly mít přístup k nezávislým a efektivním stížnostním mechanismům.⁹⁶ Na úrovni OSN jsou doporučení obdobná. Podle pekingských pravidel by měl zákon zajišťovat dětem různé procesní záruky, včetně „*práva podat opravný prostředek vyšší instanci ... ve všech fázích řízení*“⁹⁷.

Domníváme se, že to, že dítě mladší 15 let nemá právo na doručení usnesení o odložení věci podle § 159a odst. 2 TŘ a nemá právo podat stížnost samostatně anebo prostřednictvím zástupce, není v souladu s jeho právem na spravedlivý proces. Není-li doručeno konečné rozhodnutí ve věci, dítě mladší 15 let neví o skončení přípravného řízení a žije v nejistotě, stejně jako jeho rodina ohledně toho, jestli stane před soudem, nebo nikoliv. Dále dítě, jeho zákonní zástupci ani advokát (kterého nemá navíc ustanoveného) nemůžou proti usnesení podat ani opravný prostředek (stížnost) a snažit se tak o pro něj výhodnější rozhodnutí, zejména rozhodnutí podle § 159a odst. 4 TŘ. Tato skutečnost je o to víc zarážející, že podle § 90 odst. 1 ZSM musí státní zástupce podat návrh uložení opatření a dítě tak vždy stane před soudem pro mládež, a to i v evidentně bagatelních případech⁹⁸. Dítě se tak nachází v procesní pasti a stává se pouze objektem vůle orgánů činných v trestním řízení, bez jakékoliv relevantní procesní možnosti řízení ovlivnit ve svůj prospěch.

Doporučuje se stanovit zákonem, že podezřelé dítě mladší 15 let a jeho zákonní zástupci mají právo na doručení usnesení o odložení věci z důvodu nepřípustnosti trestního stíhání pro nedostatek věku podezřelého, jakož i právo proti tomuto usnesení podat stížnost.

III. Nedostatek mimosoudních způsobů řešení věci

a) Absence „odklonů“

Český systém soudnictví ve věcech dětí mladších 15 let představuje velmi formalizovanou společenskou reakci na protiprávní činnost dítěte. Podezření proti dítěti je nejprve prověřováno orgány činnými v trestním řízení. Ty v případě, že dojdou k závěru, že skutek naplňuje formální znaky některé ze skutkových podstat vymezených v TZ, věc v souladu s § 159a odst. 2 ve spojení s § 11 odst. 1 písm. d) TŘ odloží, a to z důvodu nepřípustnosti zahájení trestního stíhání pro nedostatek věku podezřelého. Na usnesení o odložení věci z daného důvodu poté navazuje návrhová povinnost státního zástupce podle § 90 odst. 1 ZSM (viz níže), na jejímž základě je vyvoláno soudní řízení před soudem pro mládež.

⁹⁴ Doporučení Výboru ministrů R 87 (20) o společenské reakci na kriminalitu mládeže, odst. 8.

⁹⁵ Komentář k Doporučení Výboru ministrů CM/Rec (2008) 11 o Evropských pravidlech pro mladistvé pachatele podrobené sankcím a opatřením, pravidlo 13, odst. 5.

⁹⁶ Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy o justice vstřícné k dětem, para. E.3.

⁹⁷ A/RES/40/33, para. 7. Obdobně je toto právo upraveno i v Havanských pravidlech. Viz Rezoluce Valného shromáždění OSN ze dne 14. prosince 1990, č. 45/113, para. 70.

⁹⁸ Tuto skutečnost například nedávno v médiích kritizoval na stránkách idnes soudce JUDr. Zdeněk Šulc. Rozhovor je dostupný na adrese:

<http://hradec.idnes.cz/rozhovor-se-soudcem-ctrnactileteho-vraha-fgr-/hradec-zpravy.aspx?c=A131221_2014608_hradec-zpravy_kol>.

Neexistuje tedy žádný způsob, jak ještě před zahájením řízení před soudem pro mládež zohlednit konkrétní okolnosti případu, tedy povahu a závažnost spáchaného činu jinak trestného, osobnost dítěte, jeho vztah ke spáchanému činu a snahu odčinit jeho následky, a jak řízení ve věcech dětí mladších 15 let již v tomto stadiu „odklonit“.⁹⁹

Úmluva OSN o právech dítěte přitom vyžaduje, aby jakýkoli systém soudnictví ve věcech mládeže, byl založen především na zásadách restorativní justice a odklonech. Výbor OSN pro práva dítěte zdůrazňuje, že takový systém odpovídá nejen nejlepšímu zájmu dítěte, ale nejlépe zajišťuje též krátkodobé i dlouhodobé zájmy společnosti.¹⁰⁰ Mimosoudní řešení věci by proto měla být integrální součástí řešení protiprávní činnosti dětí¹⁰¹, a to mj. i s ohledem na skutečnost, že většina dětí v konfliktu se zákonem se dopouští pouze méně závažných protiprávních činů.¹⁰² U těchto dětí, stejně jako u dětí, které se protiprávního činu dopustily poprvé, by užití mimosoudního řešení věci mělo být pravidlem. To však neznamená, že by se mimosoudní řešení věci nemohlo uplatnit též ve vztahu k dětem, které se dopustily závažnějšího protiprávního činu, nebo které se protiprávní činnosti dopouštějí opakovaně.¹⁰³

Český systém soudnictví ve věcech dětí mladších 15 let tak jde zcela proti zásadám a pravidlům vyplývajícím z Úmluvy OSN o právech dítěte a odpovídajícím moderním systémům soudnictví ve věcech mládeže.

Doporučuje se zakotvit odpovídající škálu mimosoudních řešení protiprávních činů spáchaných dětmi mladšími 15 let, založených především na využití restorativních technik, která by umožňovala zohlednit konkrétní okolnosti případu tak, aby dítě mladší 15 let nemuselo být nutně vystaveno řízení před soudem pro mládež.

b) Nesystematické zapojení Probační a mediační služby již v průběhu řízení

Základním právně-filozofickým a koncepčním východiskem ZSM je model restorativní justice (viz výše).¹⁰⁴ Podle autorů komentáře tak ZSM neklade důraz „ani tak na potrestání mladistvého provinilce za každou cenu (odplatu), ale spíše na hledání způsobu, jak mu umožnit žít, nalézt své sociální uplatnění a zároveň předejít konfliktním situacím souvisejícím se stíhanou trestnou činností. [Model restorativní justice] předjímá zde aktivní snahu všech nositelů trestní justice o systematické hledání příčin trestné činnosti, o dosažení komplexního řešení posuzovaného případu, o sociální reintegraci mladistvého provinilce a o minimalizaci trestně-represivních postupů s opatření uplatňovaných vůči němu.“¹⁰⁵ Autoři komentáře sice

⁹⁹ Alespoň částečné řešení této situace by mohlo představovat oprávnění státního zástupce odložit věc podle § 159a odst. 4 ve spojení s § 172 odst. 2 písm. c) TŘ z důvodu, že řízení již naplnilo svůj účel. Toto oprávnění však v praxi není vůbec využíváno a s ohledem na návrhovou povinnost státního zástupce by mohlo být vnímáno i jako obcházení zákona. Rozhodně se nejedná o systémové řešení popsaného problému.

¹⁰⁰ Viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 10 – práva dětí v systému soudnictví ve věcech mládeže, odst. 3.

¹⁰¹ *Ibid.*, odst. 26.

¹⁰² *Ibid.*, odst. 24.

¹⁰³ *Ibid.*, odst. 25.

¹⁰⁴ VÁLKOVÁ, H. In ŠÁMAL, P. et al. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha. C. H. Beck, 2011. s. 3.

¹⁰⁵ *Ibid.*, s. 3.

hovoří o mladistvém, ale i s ohledem na skutečnost, že model restorativní justice, jak jej sami vymezují, nachází své legislativní zakotvení v § 1 odst. 2 ZSM, vymezující účel soudnictví ve věcech mládeže obecně, je nutné tyto závěry se stejnou platností vztáhnout i na děti mladší 15 let.

Uplatnění modelu restorativní justice, jak jej vymezují autoři zákona i komentáře, velmi úzce souvisí též s uplatněním jedné ze základních zásad systému soudnictví ve věcech mládeže, a to zásady spolupráce zúčastněných státních orgánů. Tato zásada poté ve vztahu k mladistvým nachází svůj procesní odraz v povinnosti orgánů činných v trestním řízení informovat o zahájení trestního stíhání vedle zákonného zástupce též orgán sociálně-právní ochrany dětí a Probační a mediační službu, zakotvené v § 60 ZSM. Právě Probační a mediační služba představuje v českém systému trestní justice předního nositele restorativnosti. Povinnost včas informovat Probační a mediační službu o zahájení trestního stíhání přitom není samoučelná, ale naopak zajišťuje obviněnému mladistvému včasný přístup k nejrůznějším restorativním technikám, ať již se jedná o zákonem upravenou mediaci¹⁰⁶, nebo jinou restorativní techniku, aplikovanou zatím pouze pilotně v rámci projektů Probační a mediační služby.¹⁰⁷ I pokud žádná z restorativních technik není v konkrétním případě mladistvého využitelná, lze s ním stále v případě jeho zájmu a souhlasu pracovat v rámci přípravy zprávy před rozhodnutím, případně doplněné ve spolupráci se státním zástupcem nebo soudem pro mládež uložením některého z výchovných opatření již v průběhu řízení. Přitom je třeba zdůraznit, že Probační a mediační služba nemusí nutně čekat, až ji mladistvý nebo jeho rodina osloví, ale může naopak sama aktivně oslovit mladistvého a jeho rodinu.

V případě dětí mladších 15 let je však zapojení Probační a mediační služby již v průběhu řízení problematické a v praxi se v tomto směru objevují velmi významné rozdíly mezi jednotlivými regiony/soudními okresy. Tento problém pramení s největší pravděpodobností z absence jakékoli právní úpravy, která by danou oblast regulovala. Český právní řád neklade žádné legislativní překážky pro zapojení Probační a mediační služby i do řízení ve věcech dětí mladších 15 let, tyto překážky však existují v praxi, a to hned z několika důvodů.

Prvním praktickým problémem zapojení Probační a mediační služby je skutečnost, že tato není o řízení ve věcech dětí mladších 15 let systematicky informována. U této skupiny dětí je zahájení trestního stíhání s ohledem na věk podezřelého nepřipustné, a proto v praxi nelze postupovat analogicky podle § 60 ZSM. Zda se tedy Probační a mediační služba o existenci podezřelého dítěte mladšího 15 let dozví, závisí především na nastavení spolupráce s policejním orgánem, státním zástupcem a orgánem sociálně-právní ochrany dětí v daném regionu. Tato spolupráce někde funguje bez problémů a jednotlivé státní orgány si automaticky relevantní informace předávají, někde však nefunguje vůbec.

¹⁰⁶ Viz zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, § 2 odst. 2.

¹⁰⁷ V rámci projektu Na správnou cestu! realizovaného Probační a mediační službou však dochází k vytvoření metodiky rodinných skupinových konferencí a pilotního ověření možnosti realizace rodinných skupinových konferencí v českých podmínkách na vybraných střediscích Probační a mediační služby. Více viz SOBOTÍK, Š. Činnost Probační a mediační služby ČR v přípravném řízení při řešení trestné činnosti mládeže – naplňování účelu zákona o soudnictví ve věcech mládeže. *Acta Iuridica Olomucensia*. 2013, vol. 8 Supplementum na téma: Deset let od přijetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže: bilance a perspektiva. s. 30.

Příkladem někde na pomezí může být případ čtrnáctiletého chlapce podezřelého z těžkého ublížení na zdraví. Chlapec před spácháním činu neměl žádné výchovné problémy, naopak byl vnímán jako vzorný. Měl velmi úzký vztah se svou rodinou, která mu zajišťovala fungující a stabilní zázemí. Státním zástupcem mu však v návrhu na uložení opatření byla navržena ochranná výchova a ochranné léčení. Žádný ze státních orgánů, tj. policejní orgán, státní zástupce, soud pro mládež nebo OSPOD, neinformoval rodinu o možnosti obrátit se na středisko Probační a mediační služby. Tuto informaci získala rodina až od Ligy lidských práv, která také zprostředkovala první kontakt. Probační a mediační služba si po prvním setkání s chlapcem i jeho rodiči musela pro svou další práci s nimi vyžádat pověření od soudu pro mládež. Soud pro mládež jí pověření udělil.

Druhým praktickým problémem je skutečnost, že z důvodu absence výslovné právní úpravy nepanuje mezi státními zástupci a soudci pro mládež o přípustnosti zapojení Probační a mediační služby již v průběhu řízení ve věcech dětí mladších 15 let shoda. V některých regionech je toto zapojení akceptováno bez problémů, v některých regionech je naopak vstup Probační a mediační služby vnímán jako nezákonný. Lze se setkat i s přístupem na pomezí, kdy je zapojení Probační a mediační služby umožněno, avšak až po skončení dokazování.

Současný právní řád i praxe tak dětem mladším 15 let systematicky nezaručují přístup k restorativním technikám a dalším benefitům zapojení Probační a mediační služby a často tak dítěti a jeho rodině zamezují přístup k odčinění způsobené újmy a přijetí opatření k nápravě již v průběhu řízení. Podezřelé dítě je tak odkázáno na formální řízení před soudem a uložení některého z poměrně tradičních opatření, přičemž do kontaktu s Probační a mediační službou se může dostat až v průběhu výkonu dohledu probačního úředníka.

Doporučuje se posílit a upravit zákonem postavení Probační a mediační služby v řízeních ve věcech dětí mladších 15 let podezřelých ze spáchání činu jinak trestného především ve smyslu zakotvení povinnosti orgánů činných v trestním řízení informovat bez zbytečného odkladu o zahájení přípravného řízení trestního, v němž je podezřelým dítě mladší 15 let, a v průběhu přípravného řízení i řízení před soudem pro mládež postupovat ve spolupráci s Probační a mediační službou.

c) Dvoukolejnost systému péče o ohrožené děti

Systém péče o ohrožené děti je v České republice dvoukolejný. Primárně situaci ohrožených dětí, včetně jejich disciplinace řeší NOZ a ZoSPOD. Už to, že právní úprava se nachází ve dvou právních předpisech, je problematické a nepřispívá k přehlednosti systému, a navíc se nám do této situace dostává v případě dětské delikvence ještě ZSM a zcela specifický systém podle hlavy III. ZSM, který není se systémem podle NOZ a ZoSPOD zcela kompatibilní. Tato dichotomie není šťastná. Jelikož většinou protiprávnímu jednání předchází jiné patologické situace, např. týrání v rodině, někdy si oba systémy konkurují, případně prvky jednoho systému se využívají jako náhrada prvků, které ve druhém systému chybí.

Právní úprava, tak jak je aktuálně nastavena, nerespektuje princip nestigmatizace dítěte a efektivnosti řízení, protože nemusí být neobvyklé, že dítě, které se dopustí činu jinak

trestného, bude subjektem řízení podle ZoSPOD a zároveň subjektem řízení podle hlavy III. ZSM. Setkali jsme se s případem, kdy poté, co se dítě mladší 15 let dopustilo násilného činu jinak trestného OSPOD využil předběžné opatření podle § 76a OSŘ (ve znění účinném do 31. 12. 2013), aby dítě mohlo být nedobrovolně drženo k psychiatrickému pozorování v nemocnici, a to navzdory fungujícímu sociálnímu zázemí. Předběžné opatření, které je určeno zcela k jiným účelům tak nahradilo vyšetření duševního stavu pozorováním ve zdravotnickém ústavu podle § 116 odst. 2 TŘ ve spojení s § 58 odst. 2 ZSM, které zajišťuje dětem lepší procesní ochranu v podobě omezené délky¹⁰⁸ a odkladného účinku opravného prostředku. Dítě v tomto případě bylo nedobrovolně v nemocnici po dobu dvou měsíců, konkrétně od 2. 11. 2013 do 2. 1. 2014.

d) Návrhová povinnost státního zástupce

Ustanovení § 90 odst. 1 věta druhá ZSM stanoví povinnost státního zastupitelství podat návrh k soudu pro mládež bezodkladně poté, jakmile se dozví, že trestní stíhání je nepřipustné, protože jde o osobu, která není pro nedostatek věku trestně odpovědná. Toto ustanovení je problematické a z celého systému soudnictví ve věcech dětí mladších patnácti let mu bylo v literatuře věnováno nejvíce kritické pozornosti.¹⁰⁹ Podle našeho názoru tato povinnost státního zástupce podat návrh podle § 90 odst. 1 ZSM ve všech případech neumožňuje individualizované a restorativní zacházení s dětmi a nutí státního zástupce podávat návrhy i tam, kde to není vůbec nutné. Lze alternativně postupovat podle § 159a odst. 1 TŘ a odložit věc z důvodu, že nejde o podezření z činu jinak trestného, anebo podle § 159a odst. 4 TŘ odložit věc z důvodu, že nastaly okolnosti, které svědčí o tom, že účelu trestního řízení již bylo dosaženo. Tyto možnosti nicméně nejsou za prvé v praxi využívány (k tomu viz tabulka č. 2), pravděpodobně i z důvodu, že znění § 90 odst. 1 ZSM je velmi rigorosní, a za druhé jde jenom o otázku formálního ukončení přípravného řízení, kdy zcela chybí restorativní prvky. Státní zástupce tak v podstatě stojí před těžkou volbou tlačen časem, a to i v situacích, kdy jde skutečně o bagatelní delikty, případně o delikty hraniční, jestli naplní dikci ustanovení § 90 odst. 1 ZSM, anebo pokud rozhodne policejní orgán, využije svoje dozorové oprávnění a postupem podle § 174 odst. 2 písm. e) TŘ ve lhůtě 30 dnů nahradí usnesení o odložení věci s vědomím, že tím řízení končí. Není proto divu, že praxe volí spíše první možnost, čímž se

¹⁰⁸ Maximální doba trvání vyšetření duševního stavu pozorováním ve zdravotnickém ústavu činí stejně jako v případě předběžného opatření jeden měsíc. Na rozdíl od předběžného opatření je však její prodloužení podmíněno odůvodněnou žádostí znalců a v přípravném řízení návrhem státního zástupce, v níž tito musí uvést, proč nebylo možno vypracovat znalecký posudek ve stanovené lhůtě jednoho měsíce. V souladu s § 58 odst. 2 ZSM je prodloužení lhůty k vypracování posudku možné pouze jednou, a to ne více než o jeden měsíc. I při mimořádně složitých okolnostech tak celková doba vyšetření duševního stavu nezletilého pozorováním ve zdravotnickém zařízení nesmí přesáhnout 2 měsíce.

¹⁰⁹ Zásadní je přitom kritika praxe, tj. ze strany státního zastupitelství. 82 % státních zástupců považuje nutnost podat ve všech případech tento návrh za nadbytečné, neúčelné a formalistické. Státní zástupci by považovali za vhodné ponechat návrh na zahájení řízení podle hlavy III. ZSM pouze jako fakultativní institut a zavést možnost využít v méně závažných případech způsob mimosoudního řešení deliktů dětí. Kritika ze strany státního zastupitelství je skutečně každoroční, je proto s podivem, že zákonodárce na tuto kritiku žádným způsobem zatím nereagoval. K tomu viz zprávy Nejvyššího státního zastupitelství o činnosti státního zastupitelství za jednotlivé roky od roku 2010. Jinak dále k tomu viz Diblíková, S. Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže v praxi. Trestněprávní revue. 2013, č. 9, s. 213; Válková, H., Sotolář, A. Trestní právo mládeže po deseti letech: úspěchy, překážky a výzvy. Státní zastupitelství. 2013, č. 3, s. 15; Zezulová, J., Šabata, K. Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let – vybrané otázky. Státní zastupitelství. 2009, č. 2, s. 16-19.

před soud pro mládež dostávají i děti například za delikty spočívající v tom, že fixou napíšou na tělocvičnu „RHS smrdíš jako chcíplej pes“, a „Pepsi je vhodné pro psi“.¹¹⁰

Tabulka č. 2:¹¹¹

	2008	2009	2010	2011	2012
Počet dětí mladších patnácti let podezřelých ze spáchání činu jinak trestného	2723	2094	1584	1568	1371
Počet skutků zjištěných policií, kterých se dopustily děti mladší patnácti let	2783	2333	1606	1636	1463
Počet usnesení o odložení věci z důvodu nedostatku věku (§ 159a odst. 2 TŘ)	3121	2416	1821	1757	1640
Počet návrhů podle § 90 odst. 1 ZSM	3028	2438	1828	1764	1603

Dobrá praxe z hlediska možnosti státního zástupce vyřídit věc bez nutnosti zahájení soudního řízení, a to buď bez dalšího, nebo své rozhodnutí může doprovodit udělením výstrahy dítěti, předvoláním dítěte a jeho rodičů, či rozhodnutím o mediaci. Státní zástupce může rovněž rozhodnout o povinnosti rodičů dítěte absolvovat tzv. rodičovskou stáž.¹¹²

Doporučuje se upravit zákonem možnost a nikoliv povinnost státního zástupce podat návrh na uložení opatření podle hlavy III. ZSM a propojit jí s mimosoudním řešením věci.

IV. Řízení před soudem pro mládež

a) Problematika uplatnění zásady bezprostřednosti

Řízení podle hlavy III. ZSM je velmi problematické i z hlediska další z tradičních zásad trestního procesu zmíněných výše, a to zásady bezprostřednosti. Jak již bylo zmíněno výše, soud pro mládež v tomto řízení již poškozené a svědky znovu nevyslýchá, ale vychází zejména z úředních záznamů o podání vysvětlení z přípravného řízení. Takový postup lze shledat jako rozporný s právem na spravedlivý proces, protože neposkytuje dostatečné záruky kontradiktornosti řízení (viz výše).

Na druhou stranu neméně otázek a problémů vyvolává i požadavek důsledného uplatnění zásady bezprostřednosti v řízení před soudem pro mládež. Ten by v konečném důsledku v podstatě legitimizoval současný stav, kdy jsou všechny děti, které čelí podezření ze

¹¹⁰ Viz usnesení Nejvyššího soudu č.j. 8 Tdo 1426/2013-21 ze dne 29. 1. 2014.

¹¹¹ Zdroj: K počtu dětí mladších patnácti let a počtu skutků viz policejní statistiky dostupné na: <http://www.mvcr.cz/clanek/statistiky-kriminality-dokumenty.aspx> K počtu usnesení o odložení věci a počtu návrhů podle § 90 odst. 1 ZSM viz justiční statistiky dostupné na: <http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html?sessionId=6c8eca560d30c03022b33938963e>.

¹¹² Více viz HOFSCHNEIDEROVÁ, A. In HOFSCHNEIDEROVÁ, A., MASOPUST ŠACHOVÁ, P. *Restorativní přístupy k protiprávní činnosti dětí – komparativní analýza*. Brno: Liga lidských práv, 2014.

spáchání činu jinak trestného, nutně vystaveny řízení před soudem pro mládež, a to bez ohledu na závažnost činu jinak trestného, svůj postoj k němu a svou snahu po nápravě.

Současně by však důsledné uplatnění zásady bezprostřednosti vedlo i k porušení jiných právních předpisů, zejména zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. V souladu s § 20 odst. 3 věta první citovaného zákona se výslech, v případě, že vyslýchanou osobou je zvláště zranitelná oběť, provádí tak, aby nemusel být později opakován. Jelikož podle § 2 odst. 1 zákona o obětech se trestným činem rozumí i čin jinak trestný, mělo by se citované ustanovení uplatnit i v řízení ve věcech dětí mladších 15 let. To však při jeho současném nastavení znamená buď to, že úřední záznam o podání vysvětlení zvláště zranitelné oběti bude v řízení před soudem pro mládež přečten, v důsledku čehož nebude zajištěna kontradiktornost řízení a bude porušeno právo podezřelého dítěte na spravedlivý proces, nebo naopak, že zvláště zranitelná oběť bude v řízení před soudem pro mládež vyslechnuta znovu, čímž však bude vystavena vysokému riziku sekundární viktimizace a závažnému zásahu do práva na psychickou integritu.

Dokazování v řízení podle hlavy III. ZSM tak nelze provést způsobem, který by nevyústil v porušení základních práv některé ze zúčastněných osob. Význam tohoto problematického aspektu řízení ve věcech dětí mladších 15 let přitom není zanedbatelný, přihlédneme-li ke skutečnosti, že oběťmi činů dětí mladších 15 let jsou poměrně často jiné děti (šikana, sexuální zneužívání apod.), které jsou v souladu s § 2 odst. 4 písm. a) zákona o obětech vždy zvláště zranitelnými oběťmi.

V případě vedeném u Okresního soudu v Trutnově pod sp. zn. 3 Rod 17/2012 soud pro mládež v otázce použitelnosti úředních záznamů z přípravného řízení dospěl k závěru, že těžiště dokazování musí ležet v řízení podle hlavy III. ZSM, jelikož předcházející přípravné řízení je samostatným řízením. *„Je třeba konstatovat, že veškeré dokazování se v řízeních ve věcech dětí mladších patnácti let provádí až před soudem. Teprve poté, co má soud pro mládež za nepochybně prokazané, že se takové dítě činu jinak trestného dopustilo, určí opatření potřebná k jeho nápravě.“* Z tohoto důvodu soudkyně pro mládež k důkazu nevzala úřední záznamy o podání vysvětlení pořízené v přípravném řízení.

V praxi jsou však úřední záznamy v řízení podle hlavy III. ZSM běžně k důkazu čteny. Tímto způsobem postupoval např. Okresní soud v Rakovníku v řízení vedeném pod sp. zn. 1 Rod 1/2013 nebo Okresní soud ve Zlíně v řízení vedeném pod sp. zn. 18 Rod 8/2013. Okresní soud ve Zlíně ve zmíněném řízení vedle čtení úředních záznamů o podání vysvětlení nezletilými dětmi (celkem 11 dětí), všechny děti opětovně vyslechl v řízení před soudem, a to včetně dvou poškozených chlapců. Soud pro výslech obou chlapců nepřijal žádné přiměřené úpravy, a to navzdory skutečnosti, že tito chlapci měli postavení zvláště zranitelné oběti podle zákona č. 45/2013 Sb., jakož i skutečnosti, že jeden z chlapců byl integrovaným žákem.

Právě z důvodu skutečnosti, že uplatnění zásady bezprostřednosti v řízení podle hlavy III. ZSM na sebe může vázat řadu dalších problematických aspektů, především z hlediska zajištění práv dětských obětí, ale i s ohledem na zájem na přiměřené rychlosti řízení, se domníváme, že pro zajištění práva dítěte na spravedlivý proces bude rozhodující především zajištění kontradiktornosti při pořizování důkazů v průběhu předsoudního stadia řízení.

Zásada bezprostřednosti a vhodnost jejího uplatnění i v řízení podle hlavy III. ZSM velmi úzce souvisí se zajištěním kontradiktornosti důkazů pořízených již v průběhu předsoudního stadia řízení. Z tohoto důvodu se doporučení shoduje s doporučením uvedeným výše ve vztahu ke kontradiktornosti a ve vztahu k právu dítěte na právní pomoc.

V. Systém opatření podle hlavy III. ZSM

a) Nedostatek restorativních opatření

Jak již bylo uvedeno výše, český systém soudnictví ve věcech mládeže se hlásí k tzv. modelu restorativní justice jako ke svému filozoficko-právnímu i koncepčnímu východisku. Cíl, k němuž má aplikace ZSM směřovat, je vymezen v § 1 odst. 2 ZSM, a to jako rehabilitace a reintegrace dítěte mladšího 15 let či mladistvého a reparace poškozeného.¹¹³ Současné nastavení systému soudnictví ve věcech dětí mladších 15 let však této zákonné proklamaci neodpovídá, ať již jde o návrhovou povinnost státního zástupce (viz výše) či systém opatření podle § 93 odst. 1 ZSM.

Systém opatření, která lze dítěti mladšímu 15 let v souladu s § 93 odst. 1 ZSM uložit, doznal v posledních letech významného rozšíření. Oproti své podobě z doby, kdy byl citovaný zákon přijat a kdy bylo možné dítěti mladšímu 15 let uložit pouze napomenutí, dohled probačního úředníka nebo ochrannou výchovu, dnes přináší daleko širší škálu možných opatření.¹¹⁴ Praxe v ukládání opatření však ukazuje, že ani ona, mj. právě i ve spojení s návrhovou povinností státního zástupce, neumožňuje vytvořit dostatečný prostor pro individualizovanou práci s dítětem, založenou především na restorativních technikách.

V souladu se statistikami ministerstva spravedlnosti (viz níže tabulka č. 3) je nejčastěji upouštěno od uložení opatření, nebo ukládáno napomenutí s výstrahou. Poměrně častý je také dohled probačního úředníka. Ten je však velmi často ukládán bez další návaznosti na práci s rodinou, která dítě ve výkonu dohledu nepodporuje, což významným způsobem snižuje jeho efektivitu. Z níže uvedených statistik i praktických zkušeností Probační a mediační služby také vyplývá, že dohled probačního úředníka nebývá doprovázen výchovnou povinností nebo omezením, která by ho v určitých případech mohla vhodně doplňovat, a to zvláště v případě, kdy již dítěti mladšímu 15 let byl dohled probačního úředníka uložen již v předchozím řízení podle hlavy III. ZSM. Velmi opomíjená v této souvislosti zůstává společensky prospěšná činnost, a to z obavy porušení zákazu dětské práce. Přitom by touto výchovnou povinností mohla být uložena např. povinnost pomáhat trenérovi ve

¹¹³ Ustanovení § 1 odst. 2 ZSM zní: Projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustili děti mladší patnácti let a mladiství, se sleduje, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem; řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páčání protiprávních činů.

¹¹⁴ V této souvislosti je však nutné poukázat na skutečnost, že i když lze obecně všechny novelizace § 93 odst. 1 ZSM označit jako vhodné a žádoucí, zavedení ochranného léčení novelou z roku 2011, navíc s neurčitou délkou jeho trvání, i ve vztahu k dětem mladším 15 let lze naopak vnímat jako významný krok zpět.

sportovním kroužku, kam již dítě dochází, např. s přípravou nebo úklidem pomůcek a náradí.¹¹⁵

Výše popsaný přístup k systému opatření podle § 93 odst. 1 ZSM, případně upuštění od uložení opatření, dobře ukazuje, že soudy pro mládež mají tendenci přistupovat k řešení protiprávní činnosti dětí mladších 15 let výrazně konzervativně a spíše v souladu s konceptem retributivní než restorativní justice, byť dětem mladším 15 let nejsou samozřejmě ukládány klasické represivní tresty, jakým je např. trest odnětí svobody.

Tabulka č. 3: Počet uložených opatření podle § 93 ZSM¹¹⁶

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Upuštění od uložení opatření	1450	1535	867	547	453	414
Výchovné povinnosti (od 1. 1. 2010)	X	X	X	59	66	92
Výchovná omezení (od 1. 1. 2010)	X	X	X	7	9	27
Napomenutí s výstrahou (od 1. 1. 2010)	X	X	X	352	441	445
Dohled probačního úředníka	597	633	375	265	246	232
Zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného výchovného programu ve středisku výchovné péče	139	194	152	136	108	120
Ochranná výchova	81	88	90	59	41	30
Ochranné léčení (od 1. 11. 2011)	X	X	X	Data nejsou dostupná	Data nejsou dostupná	7

Nicméně žádné z opatření podle § 93 odst. 1 ZSM nelze označit za skutečně restorativní. Určitý restorativní potenciál má jistě výchovná povinnost usilovat o vyrovnaní s poškozeným podle § 93 odst. 1 písm. a) ve spojení s § 18 odst. 1 písm. d) ZSM, jakož i výchovná povinnost nahradit podle svých sil škodu způsobenou činem jinak trestným nebo jinak přispět k odstranění jeho následku podle § 93 odst. 1 písm. a) ve spojení s § 18 odst. 1 písm. e) ZSM. Avšak vyjdeme-li z konceptu restorativní justice, jak jej vnímají tzv. puristé, nemohou ani tyto výchovné povinnosti z pohledu restorativní justice obstát, protože k jejich uložení případně dojde v řízení před soudem, v němž poškozený nemá postavení účastníka a v jeho rámci tudíž nemůže dojít k žádoucí interakci mezi ním a podezřelým dítětem. Dítě tedy není přímo

¹¹⁵ Informace získané rozhovory s probačními úředníky.

¹¹⁶ Data získaná ze statistických přehledů soudních agend Ministerstva spravedlnosti. Statistické přehledy jsou dostupné z: <http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html>.

konfrontováno s následky svého činu v tom smyslu, že by mělo možnost seznámit se s prožitky a pocity oběti. K rozhodnutí odčinit následky svého jednání nedospívá dítě samo, ale tato povinnost je mu případně uložena soudem pro mládež. Podobně poškozený je stavěn spíše do role objektu a nástroje nápravy dítěte, když mu ani není dán prostor, aby se vyjádřil, zda o jakékoli úsilí směřující k odčinění újmy ze strany podezřelého dítěte vůbec stojí.

b) Neurčitá délka trvání opatření

Délka trvání uložených opatření navíc není nijak omezena v čase. ZSM v § 93 odst. 8 pouze vymezuje maximální dobu jejich trvání, a to dosažením věku 18 let. Ve vztahu k ochrannému léčení se však neuplatní ani tato maximální doba, když citované ustanovení výslovně stanoví, že ochranné léčení lze uložit i vykonávat i po dovršení osmnácti let věku dítěte. Zárukou proti jeho neomezenému trvání by měla být povinnost soudu pro mládež nejméně jednou za dvanáct měsíců důvodnost trvání ochranného léčení přezkoumat. ZSM však na rozdíl od ochranného léčení ukládaného mladistvým nebo dospělým neobsahuje podobnou záruku, jakou je nutnost po určité době o dalším prodloužení trvání ochranného léčení vydat nové rozhodnutí, jinak ochranné léčení zaniká. Povinnost přezkumu nejméně jednou za dvanáct měsíců se tak v praxi může stát bezobsažnou a těžko vynutitelnou. Podobně u ochranné výchovy neexistuje podobná záruka, jakou NOZ stanoví v § 972 odst. 1 ve vztahu k ústavní výchově, a to že ústavní výchovu lze nařídit nejdéle na dobu tří let, přičemž další prodloužení jejího trvání opět vyžaduje nové soudní rozhodnutí.

Nejen ochranná výchova, ale všechna opatření uložená podle § 93 ZSM jsou tedy vystavěna nikoli na principu přesně určené doby jejich trvání a jejího případného prodloužení, jsou-li pro to důležité důvody, ale na principu zcela opačném, kdy se je na soudu pro mládež, aby se zabýval jejich účelností a případně uložená opatření zrušil. K tomu však v praxi dochází jen v zanedbatelném počtu případů (viz tabulka č. 4).

Tabulka č. 4: Počet rozhodnutí o zrušení ochranné výchovy a počet rozhodnutí o zrušení uloženého opatření¹¹⁷

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Počet rozhodnutí o zrušení ochranné výchovy	0	0	2	1	1	1
Počet rozhodnutí o zrušení uloženého opatření	49	53	35	44	29	33

Doporučuje se zákonem přesněji stanovit maximální možnou dobu trvání opatření uloženého v návaznosti na spáchání činu jinak trestného a zakotvit povinnost příslušného soudu rozhodnout při ukládání těchto opatření rovněž o jejich délce, v souladu se zásadou přiměřenosti.

¹¹⁷ Data získaná ze statistických přehledů soudních agend Ministerstva spravedlnosti. Statistické přehledy jsou dostupné z: <http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html>.

c) Obligatorní ochranná výchova

Z hlediska jednotlivých opatření, která může soud pro mládež uložit dítěti mladšímu 15 let podle hlavy III. ZSM je poté velmi problematická tzv. obligatorní ochranná výchova podle § 93 odst. 2 ZSM. Koncept obligatorní ochranné výchovy je založen na premise, že při určitém věku dítěte, konkrétně od věku 12 let, a při naplnění některé z vymezených skutkových podstat, konkrétně takové, za níž TZ dovoluje uložení výjimečného trestu, je nutné upřednostnit zájem na ochraně společnosti, který navíc nemůže být dosažen jiným způsobem, než izolací dítěte v uzavřeném školském zařízení. V případě, že jsou splněny podmínky pro uložení obligatorní ochranné výchovy, tj. věk dítěte a příslušná skutková podstata, o vhodném opatření fakticky nerozhoduje soud pro mládež, ale zákonodárce, který soud zavazuje k přijetí přesně vymezeného opatření.

Takto nastavená právní úprava odporuje nejen základním zásadám samotného ZSM, z nichž v souladu s § 3 odst. 3 ZSM vyplývá povinnost soudu pro mládež zohlednit při ukládání opatření osobnost toho, komu je ukládáno, včetně jeho věku a rozumové a mravní vyspělosti, jeho zdravotní stav jakož i jeho osobní, rodinné a sociální poměry. Citovaná právní úprava je však rovněž v rozporu se mezinárodními závazky, které pro Českou republiku vyplývají z jí přijatých a ratifikovaných úmluv o lidských právech, zejména z Úmluvy OSN o právech dítěte. Čl. 37 písm. b) Úmluvy OSN o právech dítěte zakotvuje zásadu subsidiarity opatření, vyúsťujících ve zbavení osobní svobody dítěte. V souladu s touto zásadou lze ke zbavení osobní svobody dítěte přistoupit pouze v krajních případech a na nezbytně nutnou dobu. Na tuto zásadu potom navazuje čl. 40 odst. 1 a 4 Úmluvy OSN o právech dítěte, které v podstatě zakotvují právo dítěte v konfliktu se zákonem na individualizované zacházení za účelem zajištění jeho dalšího příznivého vývoje a jeho nejlepšího zájmu, a z něj vyplývající povinnost zákonodárce vytvořit soudní moci dostatečnou prostor pro uplatnění alternativ ke zbavení osobní svobody dítěte.¹¹⁸

Výbor OSN pro práva dítěte v souvislosti s čl. 40 odst. 1 Úmluvy OSN o právech dítěte zdůrazňuje, že soudu reakce na protiprávní činnost dítěte by vždy měla být přiměřená nejen závažnosti samotného činu a okolnostem, za nichž byl spáchán, ale také věku dítěte, jeho poměrům a potřebám, jakož i dlouhodobému zájmu společnosti. Podle Výboru musí být i v případě těch nejzávažnějších protiprávních činů musí při úvaze o vhodném opatření převážít zájem na ochraně nejlepšího zájmu dítěte a podpoře jeho reintegrace.¹¹⁹ Stejnou zásadu zakotvují i další mezinárodní dokumenty – na úrovni OSN se jedná např. Pekingská pravidla¹²⁰, na úrovni Rady Evropy poté např. o Pokyny Výboru ministrů o justici vstřícné k dětem.¹²¹

Úprava obligatorní ochranné výchovy v českém právním řádu však soudu pro mládež neumožňuje zohlednit nic jiného, než jen věk dítěte a skutková podstata podle TZ, kterou svým činem naplnilo. V případě ukládání ochranné výchovy jsou tedy zcela bezpředmětné

¹¹⁸ Viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 10 – práva dětí v systému soudnictví ve věcech mládeže, odst. 70.

¹¹⁹ *Ibid.*, odst. 71.

¹²⁰ Viz Rezoluce Valného shromáždění OSN 40/33 ze dne 29. 11. 1985, čl. 17. 1,

¹²¹ Viz Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné dětem, 2010, para. E. 82.

příčiny činu jinak trestného, osobnost dítěte, jeho vztah ke spáchanému činu a případná snaha po nápravě, kvalita jeho rodinného i širšího sociálního zázemí a jejich schopnost se se spácháním činu vyrovnat a vytvořit dostatečné záruky, aby k podobnému jednání již v budoucnu nedošlo apod. Přitom je třeba zdůraznit, že právě u dětí poměrně nízkého věku je riziko, že se ve stresové situaci uchýlí k velmi zkratkovitému jednání, mnohem vyšší než u starších osob.

Doporučuje se odstranit z právního řádu institut obligatorní ochranné výchovy a umožnit příslušnému soudu, aby se při úvaze o vhodném opatření mohl v každém konkrétním případě zabývat všemi relevantními skutečnostmi a uložit jim přiměřené opatření, které bude současně respektovat i právo dítěte na zohlednění jeho nejlepšího zájmu v každé záležitosti, která se jej dotýká.

Závěr

Při pohledu na vývoj systému soudnictví ve věcech mládeže v evropských zemích, jakož i ve státech severní Ameriky, Austrálie a Nového Zélandu je dobře patrné, že na cestě za vytvořením účinného systému soudnictví ve věcech mládeže prošly tyto země často shodnými zkušenostmi. K vytvoření specializovaného systému soudnictví ve věcech mládeže, vyjma Nového Zélandu, jenž naopak vychází z koncepce jednotného systému péče o ohrožené děti, přistoupily na počátku 20. století. Přitom vycházely především ze zásad sociálně-opatrovníckého modelu, na němž je vystavěn i český systém soudnictví ve věcech dětí mladších 15 let a jehož symptomem je však především nedostatečná procesní ochrana dětí a neurčitá doba trvání uložených opatření. Z tohoto důvodu se postupně tyto systémy dostávaly do rozporu s mezinárodními závazky i ústavním pořádkem jednotlivých států (Kanada, Belgie). Navíc ani opatření ukládaná v rámci těchto systémů, spočívající často v umístění dítěte do uzavřeného výchovného zařízení, nevedla k žádoucí rehabilitaci dětí a jejich účinnému odrazení od další kriminální kariéry.

Postupně se tak jednotlivé země začaly přiklánět spíše k justičnímu modelu soudnictví ve věcech mládeže, který na jedné straně znamenal posílení jejich procesních práv, na straně druhé vedl též k poměrně výraznému uplatnění retributivního přístupu a ukládání velmi restriktivních opatření (Belgie, Kanada, Anglie a Wales). Ani tento přístup se však z hlediska účinné rehabilitace pachatelů z řad dětí a mladistvých a jejich sociální reintegrace neosvědčil.

Od 70. a 80. let se v praxi začínají uplatňovat restorativní techniky, avšak již při zajištění odpovídající procesní ochrany podezřelých dětí a mladistvých. Tyto restorativní techniky nachází postupem času svůj odraz též v legislativě (na přelomu 80. a 90. let na Novém Zélandu, na konci 90. let v Anglii a Walesu a na začátku 21. století i v Kanadě a Belgii). Je nutné zdůraznit, že k závěru o žádoucím využití restorativních přístupů ve vztahu k dětem a mladistvým, kteří se ocitají v konfliktu se zákonem, dospívají jednotlivé státy bez ohledu na model soudnictví ve věcech mládeže, který je v dané zemi dominantní (v Belgii i přes zákony přijaté v 90. letech se stále jedná o sociálně-opatrovnícký model, v Kanadě naopak spíše o model justiční), jakož i bez ohledu na to, zda jsou děti v konfliktu se zákonem projednávány v rámci jednotného systému péče o ohrožené děti (Nový Zéland), nebo se v dané zemi uplatňuje dvoukolejný systém (Belgie, Kanada, Anglie a Wales).

Český systém soudnictví ve věcech dětí mladších 15 let stojí ve svém vývoji v bodě, v němž se zmiňované státy nacházely zhruba v 70., 80., případně 90. letech a v němž se mj. i z důvodu nutnosti posílení procesních práv dětí a mladistvých začaly uchýlovat k výrazně justičnímu modelu, který na druhou stranu vyústil též ve formalizaci systému opatření a silnému uplatnění retributivních prvků. Český systém však může využít zkušenosti těchto zemí, nejlépe při posílení procesních práv dětí, která je i s ohledem na vývoj judikatury ESLP nevyhnutelná, cestou větší represe vůči těmto dětem, ale naopak žádoucí reformu celého systému rovnou spojit s důsledným uplatněním zásad restorativní justice a naplnit tak koncept, k němuž se ZSM, alespoň formálně, hlásí již od svého přijetí před více než 10 lety.

Seznam doporučení

1. Doporučuje se stanovit zákonem, že podezřelé dítě mladší 15 let má právo na obligatorní právní pomoc již od okamžiku, kdy jsou proti němu použita opatření nebo provedeny úkony podle trestních předpisů, včetně úkonů neodkladných a neopakovatelných, ledaže nelze provedení úkonu odložit a vyrozumění o něm zajistit, a to advokátem, jehož procesní postavení bude srovnatelné s procesním postavením obhájce v trestním řízení.

2. Doporučuje se upravit zákonem právo podezřelého dítěte na přítomnost pracovníka OSPOD a jiného specialisty při podání vysvětlení, ledaže přítomnost těchto osob není s ohledem věk, vyspělost a zdravotní stav dítěte a okolnosti případu nutná. Důvody nepřibírání této třetí osoby musí orgán činný v trestním řízení uvést v úředním záznamu o úkonu.

3. Doporučuje se upravit zákonem podezřelého dítěte na přítomnost rodiče, případně jiné osoby odpovědné za výchovu, u podání vysvětlení, ledaže by zde byly oprávněné obavy, že by jejich přítomnost mohla vážným způsobem narušit průběh úkonu či ohrozit dosažení jeho účelu. V takovém případě musí příslušný orgán činný v trestním řízení podezřelé dítě přiměřeným způsobem poučit o právu nahradit přítomnost rodiče, případně jiné osoby odpovědné za výchovu, přítomností důvěrníka s uvedením příkladů osob, které by toto postavení mohly zastat. O právu na přítomnost důvěrníka musí orgán činný v trestním řízení poučit i rodiče dítěte či jinou osobu odpovědnou za jeho výchovu.

4. Doporučuje se pokynem policejního prezidenta, který bude i veřejně přístupný podrobně upravit pravidla pro kontaktování rodičů policejním orgánem za účelem informování rodičů, povinnost poučit rodiče a minimální obsah poučení o právech dítěte.

5. Doporučuje se upravit zákonem povinnost orgánu činného v trestním řízení poučit podezřelé dítě před podáním vysvětlení srozumitelně a přístupně, ústně i písemně minimálně o právu na přístup k právníkovi, o právu na bezplatné právní poradenství a podmínky získání tohoto poradenství, o právu nevypovídat, o právu na to být seznámen s předmětem vysvětlení, o právu na důvěrníka a o právu na přijetí dalších přiměřených úprav.

6. Doporučuje se stanovit zákonem povinnost orgánů činných v trestním řízení v průběhu přípravného řízení, fázi prověřování, provádět úkony s dítětem mladším 15 let, podezřelým z činu jinak trestného, ve speciální výslechové místnosti. Pokud speciální výslechová místnost není k dispozici, nebo provedení úkonu v ní není pro dítě mladší 15 let vhodné, provede se tento úkon na jiném místě, které s ohledem na okolnosti případu a duševní a

mravní vývoj dítěte mladšího 15 let může přispět ke správnému provedení úkonu a k dosažení žádoucího výsledku.

7. Doporučuje se stanovit zákonem povinnost orgánů činných v trestním řízení přizpůsobit délku i denní dobu provádění úkonu, jehož se účastní dítě mladší 15 let, věku, vyspělosti, zdravotnímu stavu i dalším specifickým vlastnostem dítěte, jakož i povinnost zohlednit při určování přiměřené délky a denní doby trvání úkonu všechny relevantní skutečnosti, a to včetně doby, kterou již dítě strávilo v přítomnosti orgánu činného v trestním řízení, a tuto dobu zaznamenat v úředním záznamu o úkonu.

8. Doporučuje se stanovit zákonem, že úkony, jichž se účastní dítě mladší 15 let, zejména podání vysvětlení, musí ze strany policejního orgánu provádět specialista na mládež, ledaže existují takové naléhavé okolnosti, které objektivně policejnímu orgánu neumožňují přítomnost specialisty zajistit, a provedení úkonu nelze odložit.

9. Doporučuje se stanovit zákonem povinnost orgánů činných v trestním řízení pořídit o úkonu s podezřelým dítětem mladším 15 let, provedeném v průběhu přípravného řízení, fázi prověřování, zvuková, případně i obrazový záznam.

10. Doporučuje se stanovit zákonem, že i podezřelé dítě mladší 15 let, jeho zákonní zástupci a právní zástupce mají právo nahlížet do spisů vedených ve věci orgány činnými v trestním řízení a činit si z nich výpisky a poznámky a pořizovat si na své náklady kopie spisů a jejich částí, a to i v průběhu přípravného řízení ve fázi prověřování. V přípravném řízení může státní zástupce nebo policejní orgán právo nahlédnout do spisů a spolu s tím ostatní práva uvedená v předchozí větě ze závažných důvodů odepřít. Státní zástupce je povinen na žádost osoby, jíž se odepření týká, urychleně přezkoumat závažnost důvodů, ze kterých byla tato práva odepřena.

11. Doporučuje se zákonem zakotvit procesní pravidla důsledně zajišťující kontradiktornost řízení, zejména právo podezřelého dítěte mladší 15 let na obligatorní právní pomoc již od okamžiku, kdy jsou proti němu použita opatření nebo provedeny úkony podle trestních předpisů, včetně úkonů neodkladných a neopakovatelných, ledaže nelze provedení úkonu odložit a vyzkoumání o něm zajistit, a to advokátem, jehož procesní postavení bude srovnatelné s procesním postavením obhájce v trestním řízení.

12. Doporučuje se stanovit zákonem, že podezřelé dítě mladší 15 let a jeho zákonní zástupci mají právo na doručení usnesení o odložení věci z důvodu nepřípustnosti trestního stíhání pro nedostatek věku podezřelého, jakož i právo proti tomuto usnesení podat stížnost.

13. Doporučuje se zakotvit odpovídající škálu mimosoudních řešení protiprávních činů spáchaných dětmi mladšími 15 let, založených především na využití restorativních technik, která by umožňovala zohlednit konkrétní okolnosti případu tak, aby dítě mladší 15 let nemuselo být nutně vystaveno řízení před soudem pro mládež.

14. Doporučuje se posílit a upravit zákonem postavení Probační a mediační služby v řízeních ve věcech dětí mladších 15 let podezřelých ze spáchání činu jinak trestného především ve smyslu zakotvení povinnosti orgánů činných v trestním řízení informovat bez zbytečného odkladu o zahájení přípravného řízení trestního, v němž je podezřelým dítě mladší 15 let, a v průběhu přípravného řízení i řízení před soudem pro mládež postupovat ve spolupráci s Probační a mediační službou.

15. Doporučuje se upravit zákonem možnost a nikoliv povinnost státního zástupce podat návrh na uložení opatření podle hlavy III. ZSM a propojit jí s mimosoudním řešením věci.

16. Doporučuje se zákonem přesněji stanovit maximální možnou dobu trvání opatření uloženého v návaznosti na spáchání činu jinak trestného a zakotvit povinnost příslušného soudu rozhodnout při ukládání těchto opatření rovněž o jejich délce, v souladu se zásadou přiměřenosti.

17. Doporučuje se odstranit z právního řádu institut obligatorní ochranné výchovy a umožnit příslušnému soudu, aby se při úvaze o vhodném opatření mohl v každém konkrétním případě zabývat všemi relevantními skutečnostmi a uložit jim přiměřené opatření, které bude současně respektovat i právo dítěte na zohlednění jeho nejlepšího zájmu v každé záležitosti, která se jej dotýká.